

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ

ક્રિમિનલ મિસ્ટ્રીલિનિયસ એપ્લિકેશન (ફોર ક્વોશિંગ એન્ડ સેટ અસાઈડ

એફઆઈઆર/ઓર્ડર) નં. ૨૪૩૮૮/૨૦૧૭

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે.બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક પેપર્સના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	
૨	પત્રકારને રિફર કરવામાં આવશે કે નહીં?	
૩	શું માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની વાજબી નકલ જોવા માંગે છે?	
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તેના હેઠળ કરાયેલા કોઈપણ આદેશને લગતા કાયદાના નોંધપાત્ર	

પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	
-------------------------	--

=====

સેજલ જીગરભાઈ મેહતા અને ૧.....અરજદાર (ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧.....સામાવાળા (ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં. ૧-૨ તરફે શ્રી આશિષ એમ. ડગલી, એડવોકેટ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી મિતેષ અમીન, વિદ્વાન પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ: ૦૭/૧૧/૨૦૧૭

મૌખિક ચુકાદો

૧. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, અરજદારો-મૂળ આરોપીઓ, ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૪ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે જે.પી. રોડ પોલીસ સ્ટેશન, વડોદરા ખાતે નોંધાયેલ સી.આર. નં. આઈ-૨૦૬/૨૦૧૬ ની ફર્ટ ઇન્ફોર્મેશન રિપોર્ટમાંથી ઉદ્ભવતા ક્રિમિનલ કેસ નં. ૧૭૧૭૦/૨૦૧૭ ની કાર્યવાહી રદ કરવાની પ્રાર્થના સાથે આ કોર્ટની અંતર્ગત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માંગે છે.

૨. વિદ્વાન જે.એમ.એફ.સી., વડોદરાની કોર્ટમાં આજની તારીખે ફોજદારી કાર્યવાહી પેઝિંગ છે.

૩. પ્રોસિક્યુશનના કેસનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય;

૩.૧ મારી સમક્ષના અરજદારો પતિ અને પત્ની છે. તેઓ બંને પ્રેક્ટિસ કરતા ગાયનેકોલોજિસ્ટ છે. તેઓ વડોદરા સ્થિત વાત્સલ્ય નર્સિંગ હોમના નામે હોસ્પિટલ ચલાવી રહ્યા છે. સામાવાળા નં. ૨ ની પત્ની એટલે કે સેજલ ગર્ભવતી હતી. મૃતકને અરજદારોની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. સિઝેરિયન કરવામાં આવ્યું હતું. એક બાળકીનો જન્મ થયો હતો. સિઝેરિયનની તારીખથી ત્રણ દિવસની અંદર, એટલે કે ૫મી જુલાઈ, ૨૦૧૬ ના રોજ, મૃતકને હોસ્પિટલમાંથી રજા આપવામાં આવી. ત્યારપછી લગભગ દસ દિવસ પછી, ટાંકા પણ તૂટી ગયા હતા. ૧૬મી જુલાઈ, ૨૦૧૬ ના રોજ, મૃતકે પેટમાં સખત દુખાવાની ફરિયાદ કરી. મૃતકને તાત્કાલિક, ફ્રી એક્વાર, અરજદારોની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. લગભગ છ બોટલ લોહી ચડાવવામાં આવ્યું હતું. કમનસીબે, કેટલીક ગૂંચવણોના કારણે સામાવાળા નં. ૨ ની પત્નીનું અવસાન થયું. વડોદરાની એસ.એસ.જી. હોસ્પિટલમાં રેસિડેન્ટ ડોક્ટર તરીકે સેવા આપતા બે ડોક્ટરો, એટલે કે ડો. દીક્ષિત પટેલ અને ડો. ભાર્ગવ

ઓઝાની પેનલ દ્વારા પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું હતું. હિસ્ટોપેથોલોજીકલ રિપોર્ટની રાહ જોવાતી હોવાથી મૃત્યુનું અંતિમ કારણ બાકી રાખવામાં આવ્યું હતું. છેવટે, ઓટોપ્સી વિભાગ, પેથોલોજી વિભાગ, મેડિકલ કોલેજ, વડોદરાએ તેનો હિસ્ટોપેથોલોજીકલ રિપોર્ટ આપ્યો, જેના પર ત્રણ ડોક્ટરોની પેનલ દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરવામાં આવી હતી.

૩.૨ ૨૨મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૬ નો હિસ્ટોપેથોલોજીકલ રિપોર્ટ નીચે મુજબ વંચાય છે;

“એમ.એલ.ડી.-૧૫૮/૧૬

ઓટોપ્સી વિભાગ,

પેથોલોજી વિભાગ,

મેડિકલ કોલેજ,

બરોડા,

તારીખ: ૨૨.૦૯.૨૦૧૬.

નામ: સંગીતાબેન જગદીશભાઈ જાદવ

ઉંમર/જાતિ: ૨૮ વર્ષ/સ્ત્રી

પી.એમ. કરનાર: ડૉ. દીક્ષિત પટેલ, ફોરેન્સિક મેડિસિન એન્ડ

ટોકિસકોલોજી વિભાગ, મેડિકલ કોલેજ, બરોડા ૧૭.૦૭.૨૦૧૬ ના રોજ.

પી.એમ. નં: ૧૧૯૯/૧૬

ક્લિનિકલ હિસ્ટ્રી: ૧૫ દિવસ પહેલાના એલ.એસ.સી.એસ. ની હિસ્ટ્રી, પોસ્ટ-પાર્ટમ સેપ્ટીસેમિયાની શંકા.

લેબલવાળી ડોલ મળી જેમાં પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલા બે ફેક્સાં, પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલું આખું હૃદય, પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલું પિત્તાશય સાથેનું લિવર, પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલી બરોળ, પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલી બે કિડની, પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલું સેરેબ્રમ સેરેબેલમ સાથે અને પહેલેથી જ કાપીને ખોલેલા તમામ અંગોને ૧૦% ફોર્મેલિનમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યા હતા.

ગ્રોસ ફાઇન્ડિંગ્સ:

ફેક્સાં: જમણું ફેક્સું: ૧૫X૧૧.૫X૬.૫ સે.મી. માપ અને ૧૮૦ ગ્રામ વજન. ડાબું ફેક્સું: ૧૬X૧૦.૫X૫.૦ સે.મી. માપ અને ૧૮૦ ગ્રામ વજન. બાહ્ય અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતી

નથી.

હૃદય: વજન ૨૦૦ ગ્રામ. માપ નીચે મુજબ હતા:

જમણી વેન્ટ્રિક્યુલર દિવાલ: ૦.૨ સે.મી.

ડાબી વેન્ટ્રિક્યુલર દિવાલ: ૧.૧ સે.મી.

ઇન્ટરવેન્ટ્રિક્યુલર સેપ્ટમ: ૧.૦ સે.મી.

વાલ્વ પરિઘ નીચે મુજબ હતા:

ટ્રાઇકસ્પિડ વાલ્વ: ૭.૦ સે.મી.

મિટ્રલ વાલ્વ: ૬.૦ સે.મી.

પલ્મોનરી વાલ્વ: ૫.૫ સે.મી.

એરોટિક વાલ્વ: ૫.૦ સે.મી.

બાહ્ય અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતી નથી.

લિવર : ૨૧ X ૧૦.૫ X ૭.૫ સે.મી. માપ અને ૧૦૦૦ ગ્રામ વજન. બાહ્ય

અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતી નથી.

પિત્તાશય: ૬ સે.મી. લાંબું. બાહ્ય અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર

પેથોલોજી દર્શાવતી નથી.

બરોળ: ૧૨ X ૭.૫ X ૪ સે.મી. માપ અને ૧૮૦ ગ્રામ વજન. બાહ્ય અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતી નથી.

કિડની પ્રથમ કિડની: ૮.૫ X ૬ X ૪ સે.મી. માપ અને ૧૦૦ ગ્રામ વજન. બીજી કિડની: ૭.૫ X ૬.૩.૫ સે.મી. માપ અને ૮૦ ગ્રામ વજન. બાહ્ય અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતી નથી.

સેરેબ્રમ: ૧૫ X ૧૧.૫ X ૬ સે.મી. માપ અને ૧૨૦૦ ગ્રામ વજન. બાહ્ય અને કાપેલી સપાટી કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતી નથી.

હ્રિપક્ષીય એડનેક્સા સાથેનું ગર્ભાશય: ૨૧ X ૧૨.૫ X ૩ સે.મી. માપ અને ૩૮૦ ગ્રામ વજન. માયોમેટ્રીયમનું માપ ૧ સે.મી. છે અને યુટેરોસર્વાઈકલ લંબાઈનું માપ ૨૦ સે.મી. છે. એન્ડોમેટ્રાયલ જાડાઈ ૦.૧ સે.મી. છે.

જમણી ફેલોપિયન ટ્યુબ: ૪.૦ સે.મી. માપ ધરાવે છે અને અસામાન્ય નથી.

જમણું અંડાશય: ૨ X ૧.૫ X ૧ સે.મી. માપ ધરાવે છે અને અસામાન્ય નથી.

ડાબી ફેલોપિયન ટ્યુબ: ૩.૦ સે.મી. માપ ધરાવે છે અને અસામાન્ય નથી.

ડાબું અંડાશય: ૨ X ૧ X ૧ સે.મી. માપ ધરાવે છે અને અસામાન્ય નથી.

માઈક્રોસ્કોપિક ફાઈન્ડિંગ્સ:

ફેક્સાં:

જમણું ફેક્સું: ઉપલો લોબ (એ૭૧૯/૧૬), મધ્ય લોબ (એ૭૧૯એ/૧૬), નીચલો લોબ (એ૭૧૯બી/૧૬). વિભાગ કોન્જેશન, જાડા થયેલા એલ્વેઓલર સેપ્ટા અને પેચી એડીમાના ફેરફારો દર્શાવે છે.

ડાબું ફેક્સું: ઉપલો લોબ (એ૭૧૯સી/૧૬): વિભાગ કોન્જેશન અને પેચી એડીમાના ફેરફારો દર્શાવે છે. નીચલો લોબ (એ૭૧૯ડી/૧૬): વિભાગ ગંભીર કોન્જેશન અને એડીમાના ફેરફારો દર્શાવે છે.

હૃદય: એપેક્સ (એ૭૨૦/૧૬), બેઝ (એ૭૨૦એ/૧૬), જમણી વેન્ટ્રિક્યુલર દિવાલ (એ૭૨૦બી/૧૬), ઇન્ટરવેન્ટ્રિક્યુલર સેપ્ટમ (એ૭૨૦સી/૧૬), જમણી કોરોનરી આર્ટરી (એ૭૨૦ડી/૧૬), ડાબી કોરોનરી આર્ટરી (એ૭૨૦ઈ/૧૬), એરોટા (એ૭૨૦એફ/૧૬): વિભાગો કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતા નથી.

લિવર; (૭૨૧/૧૬): વિભાગ ઓટોલિસિસના ફેરફારો દર્શાવે છે.

પિત્તાશય: (એ૭૨૧એ/૧૬): વિભાગ ઓટોલિસિસના ફેરફારો દર્શાવે છે.

બરોળ: (એ૭૨૨/૧૬): વિભાગ કોન્જેશન દર્શાવે છે.

કિડની: પ્રથમ કિડની (એ૭૨૩/૧૬), બીજી કિડની (એ૭૨૩એ/૧૬): વિભાગો કોન્જેશન અને આંશિક ઓટોલિસિસના ફેરફારો દર્શાવે છે.

સેરેબ્રમ: (એ૭૨૪/૧૬), સેરેબેલમ (એ૭૨૪એ/૧૬): વિભાગો કોઈ

નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતા નથી.

ગર્ભાશય: (એઝરપ/૧૬): વિભાગ હાઈપરટ્રોફિક સ્મૂથ સ્નાયુઓ દર્શાવે છે.

સર્વિક્સ:: (એઝરપએ/૧૬): વિભાગ કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતું નથી.

જમણું અંડાશય: (એઝરપબી/૧૬): વિભાગ કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતું નથી.

જમણી ફેલોપિયન ટ્યુબ: (એઝરપસી/૧૬): વિભાગ કોન્જેશન દર્શાવે છે.

ડાબું અંડાશય: (એઝરપડી/૧૬): વિભાગ કોઈ નોંધપાત્ર પેથોલોજી દર્શાવતું નથી.

ડાબી ફેલોપિયન ટ્યુબ: (એઝરપઈ/૧૬): વિભાગ કોન્જેશન દર્શાવે છે.

હિસ્ટોપેથોલોજીકલ ફાઈન્ડિંગ્સ:

ફેફસાં:

જમણું ફેફસું: કોન્જેશન, જાડા થયેલા, એલ્વેઓલર સેપ્ટા અને પેચી એડીમા.

ડાબું ફેફસું: કોન્જેશન અને પેચી એડીમા.

બરોળ: કોન્જેશન.

કિડની: પ્રથમ કિડની, બીજી કિડની: કોન્જેશન અને આંશિક ઓટોલિસિસ.

ગર્ભાશય: હાઈપરટ્રોફિક સ્મૂથ સ્નાયુઓ.

ફેલોપિયન ટ્યુબ: જમણી ફેલોપિયન ટ્યુબ, ડાબી ફેલોપિયન ટ્યુબ: કોન્જેશન."

૩.૩ હિસ્ટોપેથોલોજીકલ રિપોર્ટ મળ્યા પછી, પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર બે ડોક્ટરોએ,

આખરે, ૧૯મી નવેમ્બર, ૨૦૧૬ ના રોજ મૃત્યુના અંતિમ કારણનું પ્રમાણપત્ર જારી કર્યું. પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવેલ મૃત્યુનું અંતિમ કારણ સર્જરીની ગૂંચવણોના કારણે આંચકો અને રક્તસ્ત્રાવ છે.

૩.૪ બંને અરજદારો સંપૂર્ણ પ્રોસિક્યુશન રદ કરવા માટે એવી પ્રાર્થના સાથે આ કોર્ટ સમક્ષ ઉપસ્થિત છે કે તેમના પર કોઈપણ પ્રકારની તબીબી બેદરકારીનો આરોપ લગાવી શકાય નહીં.

૪. હું એ હકીકતની નોંધ લઉં છું કે ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૪ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે ચાર્જશીટ ફાઇલ કરવામાં આવી છે. મારી વિચારણા માટેનો પહેલો પ્રશ્ન એ છે કે શું પ્રોસિક્યુશનનો કેસ, જો તે જેવો છે તેવો સાચો માનવામાં આવે અથવા સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધનો છે. પ્રતિક જગદીશભાઈ ઠક્કર અને અન્ય વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૧૭ (૩) જી.એલ.એચ. ૩૫૧ ના કેસમાં મને આવા જ મુદ્દા પર વિચાર કરવાની તક મળી હતી. હું ઉપર જણાવેલ ચુકાદામાં કરવામાં આવેલા સંબંધિત અવલોકનો ટાંકી શકું છું.

"૧૧. મારી વિચારણા માટેનો મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે શું પોલીસ આઈ.પી.સી. ની કલમ-૩૦૪ હેઠળના ગુના માટે એફ.આઈ.આર.

નોંધી શકી હોત. મારી વિચારણા માટેનો બીજો પ્રશ્ન એ છે કે શું પોલીસ આઈ.પી.સી. ની કલમ-૩૦૪ હેઠળના ગુના માટે ચાર્જશીટ ફાઇલ કરી શકી હોત. મારી વિચારણા માટેનો ત્રીજો પ્રશ્ન એ છે કે પોલીસ કેવી રીતે નક્કી કરી શકી હોત કે કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ-૩૦૦ ના કોઈપણ અપવાદ હેઠળ આવે છે કે કેમ.

૧૨. આ પ્રશ્નને સમજવા માટે, ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૦ માં આપવામાં આવેલી હત્યાની વ્યાખ્યાનો સંદર્ભ લેવો લાભદાયક રહેશે જે નીચે ટાંકવામાં આવી છે:

૩૦૦. હત્યા હવે પછી અપવાદરૂપ દર્શાવેલા કેસો સિવાય, સાપરાધ મનુષ્યવધ એ હત્યા છે, જો મૃત્યુ નિપજાવનાર કૃત્ય મૃત્યુ નિંપજાવવાના ઇરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય, અથવા-

બીજું.- જો તે એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઇરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય કે ગુનેગાર જાણતો હોય કે તેનાથી તે વ્યક્તિનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે જેને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું છે. અથવા-

ત્રીજું.- જો તે કોઈપણ વ્યક્તિને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના

ઈશદાથી કરવામાં આવ્યું હોય અને ઈજા પહોંચાડવાનો ઈશદો
કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતો હોય, અથવા—

ચોથું.— જો કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણતો હોય કે તે એટલું જોખમી છે કે
તે, તમામ સંભાવનાઓમાં, મૃત્યુ નિપજાવશે, અથવા એવી શારીરિક
ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, અને મૃત્યુ
અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની ઈજા પહોંચાડવાનું જોખમ ઉઠાવવા
માટે કોઈપણ બહાના વિના આવું કૃત્ય કરે છે.

દષ્ટાંતો

(એ) એ, ઝેડ ને મારી નાખવાના ઈશદાથી ગોળી મારે છે. પરિણામે
ઝેડ મૃત્યુ પામે છે. એ હત્યા કરે છે.

(બી) એ, એ જાણતા હોવા છતાં કે ઝેડ એવા રોગથી પીડાય છે કે
એક ફટકો તેનું મૃત્યુ નિપજાવી શકે છે, તેને શારીરિક ઈજા
પહોંચાડવાના ઈશદાથી ફટકો મારે છે. ફટકાના પરિણામે ઝેડ મૃત્યુ
પામે છે. એ હત્યા માટે દોષિત છે, જોકે ફટકો સ્વસ્થ વ્યક્તિનું
કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતો ન હોત. પરંતુ

જો એ, એ જાણતો ન હોય કે ઝેડ કોઈ રોગથી પીડાય છે, તેને એવો ફટકો મારે છે જે કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં સ્વસ્થ વ્યક્તિને મારી ન શકે, તો અહીં એ, ભલે તેનો ઇરાદો શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો હોય, હત્યા માટે દોષિત નથી, જો તેનો ઇરાદો મૃત્યુ નિપજાવવાનો અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ન હોય જે કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવે.

(સી) એ ઇરાદાપૂર્વક ઝેડ ને તલવારથી અથવા લાકડીથી એવો ઘા મારે છે જે કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં માણસનું મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતો છે. પરિણામે ઝેડ મૃત્યુ પામે છે. અહીં એ હત્યા માટે દોષિત છે, જોકે તેનો ઝેડ નું મૃત્યુ નિપજાવવાનો ઇરાદો ન પાળ્યો હોય.

(ડી) એ કોઈપણ બહાના વિના લોકોના ટોળા પર ભરેલી તોપ ફોડે છે અને તેમાંથી એકને મારી નાખે છે. એ હત્યા માટે દોષિત છે, જોકે તેનો કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિને મારી નાખવાનો પૂર્વયોજિત ઇરાદો ન પાળ્યો હોય.

અપવાદ ૧.- જ્યારે સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા નથી.- સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા નથી જો ગુનેગાર, ગંભીર અને અચાનક ઉશ્કેરણીથી

સ્વ-નિયંત્રણની શક્તિ ગુમાવી બેસે, અને ઉશ્કેરણી આપનાર વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવે અથવા ભૂલથી અથવા આકસ્મિક રીતે અન્ય કોઈ વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવે.

ઉપરોક્ત અપવાદ નીચેની શરતોને આધીન છે:—

પહેલું.— કે ઉશ્કેરણી ગુનેગાર દ્વારા કોઈ વ્યક્તિને મારી નાખવા અથવા નુકસાન પહોંચાડવાના બહાના તરીકે સ્વેચ્છાએ માંગવામાં આવી ન હોય અથવા ઉશ્કેરવામાં આવી ન હોય.

બીજું.— કે કાયદાના પાલનમાં કરવામાં આવેલા કોઈપણ કાર્ય દ્વારા, અથવા આવા જાહેર સેવકની સત્તાના કાયદેસર ઉપયોગમાં જાહેર સેવક દ્વારા ઉશ્કેરણી આપવામાં આવી ન હોય.

ત્રીજું.— કે ખાનગી બચાવના અધિકારના કાયદેસર ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલા કોઈપણ કાર્ય દ્વારા ઉશ્કેરણી આપવામાં આવી ન હોય.

સ્પષ્ટતા.— ગુનાને હત્યા બનતા અટકાવવા માટે ઉશ્કેરણી ગંભીર

અને અચાનક હતી કે કેમ તે હકીકતનો પ્રશ્ન છે. દષ્ટાંતો

(એ) એ, ઝેડ દ્વારા આપવામાં આવેલી ઉશ્કેરણીથી ઉત્તેજિત આવેશના પ્રભાવ હેઠળ, ઇરાદાપૂર્વક વાય, ઝેડ ના બાળકને મારી નાખે છે. આ હત્યા છે, કારણ કે ઉશ્કેરણી બાળક દ્વારા આપવામાં આવી ન હતી, અને બાળકના મૃત્યુનું કારણ અકસ્માત અથવા ઉશ્કેરણીને કારણે કરવામાં આવેલ કૃત્ય કરવામાં દુર્ભાગ્ય ન હતું.

(બી) વાય, એ ને ગંભીર અને અચાનક ઉશ્કેરણી આપે છે. એ, આ ઉશ્કેરણી પર, વાય પર પિસ્તોલ ચલાવે છે, ન તો તેનો ઇરાદો ઝેડ ને મારવાનો હતો ન તો તે જાણતો હતો કે તે ઝેડ ને મારી નાખશે, જે તેની નજીક છે, પરંતુ નજરની બહાર છે. એ, ઝેડ ને મારી નાખે છે. અહીં એ એ હત્યા કરી નથી, પરંતુ માત્ર સાપરાધ મનુષ્યવધ કર્યો છે.

(સી) એ ને કાયદેસર રીતે ઝેડ, બેલિંફ દ્વારા ધરપકડ કરવામાં આવે છે. ધરપકડ દ્વારા એ અચાનક અને હિંસક આવેશમાં ઉત્તેજિત થાય છે, અને ઝેડ ને મારી નાખે છે. આ હત્યા છે, કારણ કે જાહેર સેવક દ્વારા તેની સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલી વસ્તુ દ્વારા ઉશ્કેરણી આપવામાં આવી હતી.

(ડી) એ, મેજિસ્ટ્રેટ ઝેડ સમક્ષ સાક્ષી તરીકે હાજર થાય છે. ઝેડ કહે છે કે તે એ ની જુબાનીના એક પણ શબ્દ પર વિશ્વાસ કરતો નથી, અને એ એ ખોટી જુબાની આપી છે. આ શબ્દોથી એ અચાનક આવેશમાં આવી જાય છે, અને ઝેડ ને મારી નાખે છે. આ હત્યા છે.

(e) એ, ઝેડ નું નાક ખેંચવાનો પ્રયાસ કરે છે. ઝેડ, ખાનગી બચાવના અધિકારના ઉપયોગમાં, એ ને આમ કરતા રોકવા માટે પકડી રાખે છે. પરિણામે એ અચાનક અને હિંસક આવેશમાં આવી જાય છે, અને ઝેડ ને મારી નાખે છે. આ હત્યા છે, કારણ કે ખાનગી બચાવના અધિકારના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલી વસ્તુ દ્વારા ઉશ્કેરણી આપવામાં આવી હતી.

(એફ) ઝેડ, બી ને મારે છે. આ ઉશ્કેરણી દ્વારા બી હિંસક ગુસ્સામાં ઉત્તેજિત થાય છે. એ, એક પ્રેક્ષક, બી ના ગુસ્સાનો લાભ લેવાના અને તેને ઝેડ ને મારી નાખવા પ્રેરિત કરવાના ઇરાદાથી, તે હેતુ માટે બી ના હાથમાં છરી મૂકે છે. બી, છરીથી ઝેડ ને મારી નાખે છે. અહીં બી એ માત્ર સાપરાધ મનુષ્યવધ કર્યો હોઈ શકે છે, પરંતુ એ હત્યા માટે દોષિત છે.

અપવાદ ૨. – સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા નથી જો ગુનેગાર વ્યક્તિ અથવા સંપત્તિના ખાનગી બચાવના અધિકારના શુદ્ધ બુદ્ધિથી ઉપયોગમાં, કાયદા દ્વારા તેને આપવામાં આવેલી સત્તાની મર્યાદા ઓળંગી જાય છે અને જેની સામે તે બચાવના આવા અધિકારનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે તે વ્યક્તિનું પૂર્વયોજના વિના, અને આવા બચાવના હેતુ માટે જરૂરી હોય તેના કરતા વધુ નુકસાન પહોંચાડવાના કોઈ ઈરાદા વિના મૃત્યુ નિપજાવે છે.

દષ્ટાંત

ઝેડ, એ ને ચાબુક મારવાનો પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ એવી રીતે નહીં કે એ ને ગંભીર ઈજા પહોંચે. એ પિસ્તોલ કાઢે છે. ઝેડ હુમલો ચાલુ રાખે છે. એ શુદ્ધ બુદ્ધિથી એમ માનીને કે તે અન્ય કોઈ માધ્યમથી પોતાને ચાબુક વાગતા અટકાવી શકતો નથી, ઝેડ ને ગોળી મારી દે છે. એ એ હત્યા કરી નથી, પરંતુ માત્ર સાપરાધ મનુષ્યવધ કર્યો છે.

અપવાદ ૩. – સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા નથી જો ગુનેગાર, જાહેર સેવક હોવાને નાતે અથવા જાહેર ન્યાયની ઉન્નતિ માટે કાર્ય કરતા

જાહેર સેવકને મદદ કરતા, કાયદા દ્વારા તેને આપવામાં આવેલી સત્તાની મર્યાદા ઓળંગી જાય છે, અને એવું કૃત્ય કરીને મૃત્યુ નિપજાવે છે જેને તે, શુદ્ધ બુદ્ધિથી, આવા જાહેર સેવક તરીકેની પોતાની ફરજના યોગ્ય પાલન માટે કાયદેસર અને જરૂરી માને છે અને જે વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવ્યું છે તેની સામે કોઈ દુર્ભાવિના વિના.

અપવાદ જ. – સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા નથી જો તે અચાનક ઝઘડા પર આવેશની ગરમીમાં અચાનક લડાઈમાં પૂર્વયોજના વિના કરવામાં આવ્યો હોય અને ગુનેગારે કોઈ અયોગ્ય લાભ લીધો ન હોય અથવા ફૂર અથવા અસામાન્ય રીતે કાર્ય કર્યું ન હોય.

સ્પષ્ટતા. – આવા કિસ્સાઓમાં કયો પક્ષ ઉશ્કેરણી આપે છે અથવા પ્રથમ હુમલો કરે છે તે અગત્યનું નથી.

અપવાદ પ. – સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા નથી જ્યારે જે વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવ્યું છે, તે અઢાર વર્ષથી વધુ ઉંમરની હોય, અને પોતાની સંમતિથી મૃત્યુનો સામનો કરે અથવા મૃત્યુનું જોખમ ઉઠાવે.

દષ્ટાંત

એ, ઉશ્કેરણી દ્વારા, અઢાર વર્ષથી ઓછી ઉંમરની વ્યક્તિ ઝેડ ને સ્વેચ્છાએ આત્મહત્યા કરવા પ્રેરિત કરે છે. અહીં, ઝેડ ની યુવાનીના કારણે, તે પોતાના મૃત્યુ માટે સંમતિ આપવા અસમર્થ હતો; તેથી એ એ હત્યાની મદદગારી કરી છે.

૧૩. આ તબક્કે, આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ રાયવરાપુ પુત્રયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૪૫ ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નીચેના અવલોકનોનો સંદર્ભ લેવો પણ લાભદાયક રહેશે, જ્યાં સુપ્રીમ કોર્ટે હત્યા અને હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધ વચ્ચેનો ભેદ નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કર્યો હતો:

૧૨. પીનલ કોડની યોજનામાં, 'સાપરાધ મનુષ્યવધ' એ જાતિ છે અને 'હત્યા' તેની પ્રજાતિ છે. બધી 'હત્યા' 'સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે પરંતુ તેનાથી વિપરીત નહીં. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, 'હત્યાના વિશેષ લક્ષણો' વિનાનો 'સાપરાધ મનુષ્યવધ' એ 'હત્યા ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે. સજા નક્કી કરવાના હેતુ માટે, આ સામાન્ય ગુનાની ગંભીરતાના પ્રમાણમાં, કોડ વ્યવહારિક રીતે સાપરાધ મનુષ્યવધના ત્રણ સ્તરોને માન્યતા આપે છે. પ્રથમ છે, જેને

‘પ્રથમ સ્તરનો સાપરાધ મનુષ્યવધ’ કહી શકાય. આ સાપરાધ મનુષ્યવધનું સૌથી ગંભીર સ્વરૂપ છે, જેને કલમ ૩૦૦ માં ‘હત્યા’ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે. બીજાને ‘બીજા સ્તરનો સાપરાધ મનુષ્યવધ’ કહી શકાય. આ કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. પછી, ‘ત્રીજા સ્તરનો સાપરાધ મનુષ્યવધ’ છે. આ સાપરાધ મનુષ્યવધનો સૌથી નીચો પ્રકાર છે અને તેના માટે પૂરી પાડવામાં આવેલી સજા પણ, ત્રણ સ્તરો માટે પૂરી પાડવામાં આવેલી સજાઓમાં સૌથી ઓછી છે. આ સ્તરનો સાપરાધ મનુષ્યવધ કલમ ૩૦૪ ના બીજા ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે.

૧૩. ‘હત્યા’ અને ‘હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધ’ વચ્ચેના શૈક્ષણિક ભેદે કોર્ટોને એક સદી કરતા વધુ સમયથી પરેશાન કર્યા છે. જો કોર્ટો આ કલમોમાં ધારાસભા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોના સાચા વ્યાપ અને અર્થને નજરઅંદાજ કરે અને પોતાને નાની અમૂર્ત બાબતોમાં ખેંચવા દે તો મૂંઝવણ ઊભી થાય છે. આ જોગવાઈઓના અર્થઘટન અને અમલીકરણ માટે અભિગમનો સૌથી સુરક્ષિત રસ્તો કલમ ૨૯૯ અને ૩૦૦ ના વિવિધ ખંડોમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા મુખ્ય શબ્દો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનો જણાય છે. બે ગુનાઓ વચ્ચેના ભેદના મુદ્દાઓને સમજવામાં નીચેનું તુલનાત્મક

કોષ્ટક મદદરૂપ થશે.

કલમ ૨૯૯

કલમ ૩૦૦

કોઈ વ્યક્તિ સાપરાધ મનુષ્યવધ કરે છે જો જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવ્યું છે તે કરવામાં આવ્યું હોય

કેટલાક અપવાદોને આધીન સાપરાધ મનુષ્યવધ એ હત્યા છે જો જેના દ્વારા મૃત્યુ કરવામાં આવ્યું હોય

ઈરાદો

(એ) મૃત્યુ નિપજાવવાના ઈરાદાથી; અથવા

(૧) મૃત્યુના ઈરાદાથી; અથવા

(બી) એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે; અથવા

(૨) એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી જે ગુનેગાર જાણતો હોય કે તેનાથી તે વ્યક્તિનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે જેને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું છે; અથવા

(૩) કોઈપણ વ્યક્તિને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી અને ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતો હોય; અથવા

જાણકારી

(સી) એ જાણકારી સાથે કે કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે.

(જ) એ જાણકારી સાથે કે તે એટલું જોખમી છે કે તે તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે અને ઉપર જણાવ્યા મુજબ મૃત્યુ અથવા આવી ઈજા પહોંચાડવાનું જોખમ ઉઠાવવા માટે કોઈપણ બહાના વિના.

૧૪. કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (બી) કલમ ૩૦૦ ના ખંડો (૨) અને (૩) સાથે સુસંગત છે. ખંડ (૨) હેઠળ જરૂરી ગુનાહિત ઇરાદાની વિશિષ્ટ વિશેષતા એ છે કે ગુનેગાર પાસે એવી જાણકારી છે કે ચોક્કસ પીડિત વ્યક્તિ એવી વિચિત્ર સ્થિતિ અથવા સ્વાસ્થ્યની સ્થિતિમાં છે કે તેને પહોંચાડવામાં આવેલ ઇરાદાપૂર્વકનું નુકસાન જીવલેણ થવાની સંભાવના છે, ભલે તે હકીકત હોય કે આપું નુકસાન સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય અથવા સ્થિતિમાં રહેલા વ્યક્તિનું કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતું ન હોય. નોંધનીય છે કે 'મૃત્યુ નિપજાવવાનો ઇરાદો' એ ખંડ (૨) ની આવશ્યક જરૂરિયાત નથી. માત્ર શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો અને તે સાથે ગુનેગારની એ જાણકારી કે આવી ઈજાથી ચોક્કસ પીડિત વ્યક્તિનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, તે

હત્યાને આ ખંડના વ્યાપમાં લાવવા માટે પૂરતી છે. કલમ ૩૦૦ માં ઉમેરવામાં આવેલ દષ્ટાંત (બી) દ્વારા ખંડ (૨) ના આ પાસાને સમર્થન મળે છે.

૧૫. કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (બી) ગુનેગારના ભાગે આવી કોઈ જાણકારીની ધારણા કરતો નથી. કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૨) હેઠળ આવતા કેસોના ઉદાહરણો એવા હોઈ શકે છે જ્યાં હુમલાખોર એ જાણીને ઇરાદાપૂર્વક મુક્કાનો ફટકો મારીને મૃત્યુ નિપજાવે છે કે પીડિત વધેલા લિવર, અથવા વધેલી બરોળ અથવા હૃદય રોગથી પીડાઈ રહ્યો છે અને આવા ફટકાથી લિવર, અથવા બરોળ ફાટવાના પરિણામે અથવા હૃદયની નિષ્ફળતાના પરિણામે, જેમ કેસ હોય તેમ, તે ચોક્કસ વ્યક્તિનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. જો હુમલાખોરને રોગ વિશે અથવા પીડિતની વિશેષ નબળાઈ વિશે આવી કોઈ જાણકારી ન હોય, ન તો મૃત્યુ નિપજાવવાનો અથવા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો હોય, તો ગુનો હત્યા ગણાશે નહીં, ભલે જે ઈજાથી મૃત્યુ થયું હોય, તે ઇરાદાપૂર્વક પહોંચાડવામાં આવી હોય.

૧૬. કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૩) માં, કલમ ૨૯૯ ના અનુરૂપ ખંડ

(બી) માં આવતા 'મૃત્યુ થવાની સંભાવના' શબ્દોને બદલે, "કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં પૂરતા" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. દેખીતી રીતે, તફાવત મૃત્યુ થવાની સંભાવનાવાળી શારીરિક ઈજા અને કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા વચ્ચે રહેલો છે. ભેદ સૂક્ષ્મ પરંતુ વાસ્તવિક છે, અને જો નજરઅંદાજ કરવામાં આવે, તો ન્યાયના ગર્ભપાતમાં પરિણમી શકે છે. કલમ ૨૯૯ ના ખંડ (બી) અને કલમ ૩૦૦ ના ખંડ (૩) વચ્ચેનો તફાવત ઈશિદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજાના પરિણામે મૃત્યુની સંભાવનાના સ્તરનો છે. વધુ વ્યાપક રીતે કહીએ તો, તે મૃત્યુની સંભાવનાનું સ્તર છે જે નક્કી કરે છે કે શું સાપરાધ મનુષ્યવધ સૌથી ગંભીર, મધ્યમ અથવા સૌથી નીચા સ્તરનો છે. કલમ ૨૯૯ ના ખંડ (બી) માં "સંભાવના" શબ્દ માત્ર શક્યતાથી અલગ પાડી શકાય તેવા 'સંભવિત' નો અર્થ વ્યક્ત કરે છે. "શારીરિક ઈજા... કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી" શબ્દોનો અર્થ એ છે કે કુદરતના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં રાખીને, મૃત્યુ એ ઈજાનું "સૌથી સંભવિત" પરિણામ હશે.

૧૭. કેસો ખંડ (૩) ની અંદર આવવા માટે, તે જરૂરી નથી કે ગુનેગારનો ઈશિદો મૃત્યુ નિપજાવવાનો હોય, જ્યાં સુધી કુદરતના

સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી ઈશાદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજા અથવા ઈજાઓથી મૃત્યુ થાય છે. રાજવંત અને અન્ય વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૮૭૪, આ મુદ્દાનું યોગ્ય ઉદાહરણ છે.

૧૮. વિરસા સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૪૬૫ માં, વિવિધ બોઝ, જે. આ કોર્ટ વતી બોલતા, ખંડ (૩) નો અર્થ અને વ્યાપ સમજાવ્યો, આમ :

"પ્રોસિક્યુશને કેસને કલમ ૩૦૦, 'ત્રીજું' હેઠળ લાવતા પહેલા નીચેની હકીકતો સાબિત કરવી જોઈએ. પ્રથમ, તેણે તદ્દન ઉદ્દેશ્યલક્ષી રીતે સ્થાપિત કરવું જોઈએ કે શારીરિક ઈજા હાજર છે; બીજું, ઈજાની પ્રકૃતિ સાબિત થવી જોઈએ. આ સંપૂર્ણપણે ઉદ્દેશ્યલક્ષી તપાસ છે. તે સાબિત થવું જોઈએ કે તે ચોક્કસ ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો, એટલે કે, તે આકસ્મિક અથવા અજાણતા ન હતી અથવા કોઈ અન્ય પ્રકારની ઈજાનો ઈરાદો હતો. એકવાર આ ત્રણ તત્વો હાજર હોવાનું સાબિત થઈ જાય, પછી પૂછપરછ આગળ વધે છે, અને, ચોથું તે સાબિત થવું જોઈએ કે ઉપર જણાવેલ ત્રણ તત્વોથી બનેલી વર્ણવેલ પ્રકારની ઈજા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી

હતી. પૂછપરછનો આ ભાગ સંપૂર્ણપણે ઉદ્દેશ્યલક્ષી અને અનુમાનિત છે અને ગુનેગારના ઇરાદા સાથે તેને કોઈ લેવાદેવા નથી."

૧૯. આમ, વિરસા સિંહના કેસ (ઉપર મુજબ) માં નિર્ધારિત નિયમ મુજબ, જો આરોપીનો ઇરાદો કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવા પૂરતો મર્યાદિત હોય અને મૃત્યુ નિપજાવવાના ઇરાદા સુધી વિસ્તરતો ન હોય, તો પણ ગુનો હત્યા ગણાશે. કલમ ૩૦૦ માં ઉમેરવામાં આવેલ દષ્ટાંત (સી) આ મુદ્દાને સ્પષ્ટપણે બહાર લાવે છે.

૨૦. કલમ ૨૯૯ નો ખંડ (સી) અને કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (જ) બંને કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવનાની જાણકારીની માંગ કરે છે. આ કેસના હેતુ માટે આ અનુરૂપ ખંડો વચ્ચેના ભેદ પર વધુ વિગતવાર ચર્ચા કરવી જરૂરી નથી. એટલું કહેવું પૂરતું હશે કે કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (જ) ત્યાં લાગુ પડશે જ્યાં ગુનેગારને સામાન્ય રીતે કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના મૃત્યુની સંભાવનાની જાણકારી હોય – જે કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓથી અલગ પાડી શકાય છે – જે તેના અત્યંત જોખમી કૃત્યથી નિપજાવવામાં આવી રહી છે, જે વ્યવહારિક નિશ્ચિતતાની નજીક છે. ગુનેગારના ભાગે આવી જાણકારી

સંભાવનાના ઉચ્ચતમ સ્તરની હોવી જોઈએ, જે કૃત્ય ગુનેગાર દ્વારા મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની ઈજા પહોંચાડવાનું જોખમ ઉઠાવવા માટે કોઈપણ બહાના વિના કરવામાં આવ્યું હોય.

૨૧. ઉપરોક્ત ચર્ચા પરથી, એવું ફલિત થાય છે કે જ્યારે કોઈ કોર્ટનો એ પ્રશ્ન સાથે સામનો થાય છે કે શું કેસની હકીકતો પર ગુનો 'હત્યા' છે અથવા 'હત્યા ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે, ત્યારે તેના માટે ત્રણ તબક્કાઓમાં સમસ્યાનો સંપર્ક કરવો અનુકૂળ રહેશે. પ્રથમ તબક્કે વિચારણા કરવાનો પ્રશ્ન એ હશે કે, શું આરોપીએ એવું કૃત્ય કર્યું છે જેનાથી તેણે બીજાનું મૃત્યુ નિપજાવ્યું છે. આરોપીના કૃત્ય અને મૃત્યુ વચ્ચેના આવા કારણભૂત જોડાણની સાબિતી, એ વિચારવા માટે બીજા તબક્કા તરફ દોરી જાય છે કે શું આરોપીનું તે કૃત્ય કલમ ૨૯૯ માં વ્યાખ્યાયિત મુજબ "સાપરાધ મનુષ્યવધ" સમાન છે. જો આ પ્રશ્નનો જવાબ પ્રથમદર્શી રીતે હકારાત્મક જણાય છે, તો કલમ ૩૦૦, પીનલ કોડના અમલ પર વિચાર કરવાનો તબક્કો પહોંચી ગયો છે. આ તે તબક્કો છે જ્યાં કોર્ટે નક્કી કરવું જોઈએ કે શું પ્રોસિક્યુશન દ્વારા સાબિત થયેલી હકીકતો કલમ ૩૦૦ માં સમાવિષ્ટ 'હત્યા' ની વ્યાખ્યાના ચાર ખંડોમાંથી કોઈપણ ખંડના વ્યાપમાં આવે છે કે કેમ. જો આ પ્રશ્નનો જવાબ નકારાત્મક હોય, તો ગુનો 'હત્યા ન ગણાય

તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' હશે, જે કલમ ૨૯૯ નો બીજો કે ત્રીજો ખંડ લાગુ પડે છે તેના આધારે અનુક્રમે કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ અથવા બીજા ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. જો આ પ્રશ્ન હકારાત્મક જણાય છે, પરંતુ કેસ કલમ ૩૦૦ માં ગણાવેલા કોઈપણ અપવાદોની અંદર આવે છે, તો પણ ગુનો 'હત્યા ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' હશે, જે કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ, પીનલ કોડ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે.

૧૪. મારો એવો મત છે કે, પ્રથમ દષ્ટિએ, ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪ હેઠળના ગુના માટે કોઈ ફર્સ્ટ ઇન્ફોર્મેશન રિપોર્ટ નોંધી શકાતો નથી. મારો એવો પણ મત છે કે પોલીસ, તપાસના અંતે, ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪ હેઠળના ગુના માટે ચાર્જશીટ ફાઇલ કરી શકી ન હોત. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪ ત્યારે લાગુ પડશે જો કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ ના કોઈ એક અપવાદમાં આવતો હોય. જો હત્યાના ગુના માટે ચાર્જશીટ ફાઇલ કરવામાં આવી હોય, અને જો આરોપીનો એવો બચાવ હોય કે ગુનો હત્યા ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ છે, તો તેણે કેસને કલમ ૩૦૦ ના કોઈપણ એક અપવાદમાં લાવવો પડશે.

૧૫. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, હું હરેન્દ્ર નાથ મંડલ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય,

૧૯૯૩ (૨) એસ.સી.સી. ૪૩૫ ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકું છું અને તેના પર આધાર રાખી શકું છું, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે;

કલમ ૩૦૪ કોઈ ગુનો ઊભો કરતી નથી પરંતુ હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધ માટે સજાની જોગવાઈ કરે છે. પીનલ કોડની કલમ ૨૯૯ ને ધ્યાનમાં રાખતા, જે કોઈ પણ મૃત્યુ નિપજાવવાના ઈરાદાથી, અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, અથવા એ જાણકારી સાથે કે આવા કૃત્યથી મૃત્યુ નિપજાવવાની સંભાવના છે, કોઈ કૃત્ય કરીને મૃત્યુ નિપજાવે છે, તે સાપરાધ મનુષ્યવધનો ગુનો કરે છે. પીનલ કોડની કલમ ૩૦૦ ને ધ્યાનમાં રાખતા, તેમાં ઉલ્લેખિત પાંચ અપવાદો હેઠળ આવરી લેવાયેલા કેસો સિવાય, સાપરાધ મનુષ્યવધ એ હત્યા છે. તે જાણીતું છે કે જો મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવે છે અને કેસ કલમ ૩૦૦ ના પાંચ અપવાદોમાંથી કોઈપણ એક દ્વારા આવરી લેવામાં આવે છે તો આવો સાપરાધ મનુષ્યવધ હત્યા ગણાશે નહીં. કલમ ૩૦૪ હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધ માટે સજાની જોગવાઈ કરે છે અને પાંચ અપવાદોમાંથી કોઈ એક દ્વારા આવરી લેવાયેલા કેસોમાં લાદવામાં આવતી સજામાં ભેદ પાડે છે, જ્યાં મારી નાખવાનો ઈરાદો

હાજર હોય અને જ્યાં માત્ર એ જાણકારી હોય કે મૃત્યુ એ સંભવિત પરિણામ હશે, પરંતુ મૃત્યુ નિપજાવવાનો અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો ગેરહાજર હોય જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. બીજી રીતે કહીએ તો જો આરોપીનું કૃત્ય કલમ ૩૦૦ ના ખંડ ૧, ૨ અને ૩ માંથી કોઈપણમાં આવતું હોય પરંતુ પાંચ અપવાદોમાંથી કોઈપણ એક દ્વારા આવરી લેવામાં આવતું હોય તો તે કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર હશે. જોકે, જો કૃત્ય કલમ ૩૦૦ ના ખંડ ૪ હેઠળ આવે છે એટલે કે કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણતો હોય કે તે એટલું જોખમી છે કે તે, તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે પરંતુ મૃત્યુ નિપજાવવાના કોઈપણ ઈરાદા વિના અને તે કોઈપણ અપવાદ દ્વારા આવરી લેવામાં આવે છે, તો તે બીજા ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર હશે. કલમ ૩૦૪ નો પ્રથમ ભાગ ત્યાં લાગુ પડે છે જ્યાં ગુનાહિત ઈરાદો હોય જ્યારે બીજો ભાગ ત્યાં લાગુ પડે છે જ્યાં ગુનાહિત જાણકારી હોય. પરંતુ આરોપીને કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ અથવા બીજા ભાગ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવે અને સજા કરવામાં આવે તે પહેલાં, કલમ ૩૦૦ ના પાંચ અપવાદોમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ સંજોગોમાં તેના દ્વારા મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ, જેમાં ગંભીર અને અચાનક ઉશ્કેરણી હેઠળ સ્વ-નિયંત્રણની શક્તિ ગુમાવી બેસતી વખતે નિપજાવવામાં આવેલ મૃત્યુ, વ્યક્તિ અથવા સંપત્તિના

ખાનગી બચાવના અધિકારનો શુદ્ધ બુદ્ધિથી ઉપયોગ કરતી વખતે, અને પૂર્વયોજના વિના આવેશની ગરમીમાં અચાનક લડાઈમાં નિપજાવવામાં આવેલ મૃત્યુનો સમાવેશ થાય છે.

૧૬. આમ, ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪ હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધનો ગુનો ઊભો કરતી નથી. તે કલમ હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધના કિસ્સામાં સજાની જોગવાઈ કરે છે. તેનો પ્રથમ ભાગ આવા ગુનાની સજાની જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવે છે તે મૃત્યુ નિપજાવવાના ઈરાદાથી, અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવે છે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. તેનો બીજો ભાગ એવા કિસ્સામાં સજાની જોગવાઈ કરે છે જ્યારે કૃત્ય એ જાણકારી સાથે કરવામાં આવે છે કે તેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, પરંતુ મૃત્યુ નિપજાવવાના, અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના કોઈ ઈરાદા વિના જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. જે ગુનો તે કલમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો છે તે એ જ ગુનો છે એટલે કે; હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધનો ગુનો. તે માત્ર અલગ અલગ સજાની જોગવાઈ કરે છે, એ ધ્યાનમાં રાખીને કે શું કૃત્ય કોઈ ચોક્કસ ઈરાદાથી કરવામાં આવ્યું હતું અથવા કૃત્ય મૃત્યુ નિપજાવવાના

કોઈપણ ઈશદા વિના, અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈશદા વિના જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, એ જાણકારી સાથે કરવામાં આવ્યું હતું કે તેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. એ નોંધવું નોંધપાત્ર રહેશે કે આ કલમ ૩૦૪ એવા કેસોને પણ આવરી લે છે જ્યાં ગુનો પ્રથમદર્શી રીતે હત્યાનો ગુનો છે, જે કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે, પરંતુ ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૦ માં આપવામાં આવેલા કોઈપણ અપવાદો લાગુ પડવાના કારણે, હત્યાનો ગુનો ઘટીને હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધનો ગુનો બની જાય છે.

૧૭. આ તબક્કે, અને ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, મારે એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ જોવી જોઈએ, જે નીચે મુજબ વંચાય છે;

૧૦૫. આરોપીનો કેસ અપવાદોમાં આવે છે તે સાબિત કરવાનો બોજો. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર કોઈ ગુનાનો આરોપ હોય, ત્યારે ઈન્ડિયન પીનલ કોડ, (૪૫/૧૮૬૦) માંના કોઈપણ સામાન્ય અપવાદોની અંદર, અથવા સમાન કોડના અન્ય કોઈપણ ભાગમાં, અથવા ગુનાને વ્યાખ્યાયિત કરતા કોઈપણ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ વિશેષ અપવાદ અથવા પ્રોવિઝોની અંદર કેસ લાવતા સંજોગોનું અસ્તિત્વ

સાબિત કરવાનો બોજો તેના પર છે, અને કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે.

દષ્ટાંતો

(એ) એ, હત્યાનો આરોપી, એવો આક્ષેપ કરે છે કે, અસ્થિર મગજના કારણે, તે કૃત્યની પ્રકૃતિ જાણતો ન હતો. સાબિતીનો બોજો એ પર છે.

(બી) એ, હત્યાનો આરોપી, એવો આક્ષેપ કરે છે કે, ગંભીર અને અચાનક ઉશ્કેરણી દ્વારા, તે સ્વ-નિયંત્રણની શક્તિ ગુમાવી બેઠો હતો. સાબિતીનો બોજો એ પર છે.

(સી) ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, (૪૫/૧૮૬૦) ની કલમ ૩૨૫, જોગવાઈ કરે છે કે જે કોઈ પણ, કલમ ૩૩૫ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ જોગવાઈ સિવાય, સ્વેચ્છાએ ગંભીર ઇજા પહોંચાડે છે, તે ચોક્કસ સજાને પાત્ર રહેશે.

૧૮. આમ, એપિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ નું સાદું વાંચન સ્પષ્ટ કરે

છે કે ઈન્ડિયન પીનલ કોડમાંના કોઈપણ સામાન્ય અપવાદો અથવા કોઈપણ વિશેષ અપવાદ અથવા પ્રોવિઝોની અંદર કેસ લાવતા સંજોગોનું અસ્તિત્વ સાબિત કરવાનો બોજો આરોપી પર છે અને કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે.

૧૯. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, હું વિજયી સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ યુ.પી. રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૧૪૫૯ ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટની શ્રી જજ બેન્ચના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકું છું અને તેના પર આધાર રાખી શકું છું, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે;

૨૨. આ તબક્કે એપિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ માં આવતા "કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે" શબ્દોના અર્થ પર વિચાર કરવો જરૂરી બને છે. એક્ટની કલમ ૪ "માની લેશે" શબ્દનો અર્થ સમજાવે છે કે કોર્ટ હકીકતને સાબિત થયેલી માનશે સિવાય કે અને જ્યાં સુધી તે ખોટી સાબિત ન થાય. 'આ બે કલમોના સંયુક્ત વાંચન પરથી એવું અનુમાન લગાવી શકાય છે કે જ્યાં કેસને અપવાદમાં લાવતા સંજોગોના અસ્તિત્વની દલીલ કરવામાં આવે છે અથવા ઉઠાવવામાં આવે છે ત્યાં કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી સાબિત થયેલી માની લેશે સિવાય કે અને જ્યાં સુધી તે ખોટી સાબિત ન થાય.

એક્ટની કલમ ૩ માં "સાબિત", "ખોટું સાબિત" અને "સાબિત ન થયેલ" શબ્દોના અર્થ આપવામાં આવ્યા છે. આ જોગવાઈ મુજબ, કોઈ હકીકત "સાબિત" થઈ છે તેમ કહેવાય છે જ્યારે, તેની સમક્ષની બાબતોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, કોર્ટ કાં તો તે અસ્તિત્વમાં હોવાનું માને છે, અથવા તેનું અસ્તિત્વ એટલું સંભવિત માને છે કે સમજદાર માણસે, ચોક્કસ કેસના સંજોગોમાં, તે અસ્તિત્વમાં છે તેવી ધારણા પર કાર્ય કરવું જોઈએ. કોઈ હકીકત "ખોટી સાબિત" થઈ છે તેમ કહેવાય છે જ્યારે, તેની સમક્ષની બાબતોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, કોર્ટ કાં તો માને છે કે તે અસ્તિત્વમાં નથી, અથવા તેનું અસ્તિત્વ ન હોવું એટલું સંભવિત માને છે કે સમજદાર માણસે, ચોક્કસ કેસના સંજોગોમાં, તે અસ્તિત્વમાં નથી તેવી ધારણા પર કાર્ય કરવું જોઈએ. કોઈ હકીકત "સાબિત ન થયેલ" કહેવાય છે જ્યારે તે "સાબિત" પણ ન થઈ હોય કે "ખોટી સાબિત" પણ ન થઈ હોય.'

૨૩. કલમ ૧૦૫ નો પ્રથમ ભાગ ઉપર નોંધ્યા મુજબ નક્કી કરે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર ગુનાનો આરોપ હોય, ત્યારે કેસને કોઈપણ અપવાદો અથવા પ્રોવિઝોની અંદર લાવતા સંજોગોનું અસ્તિત્વ સાબિત કરવાનો બોજો તેના પર છે અને તેનો પાછળનો ભાગ નક્કી કરે છે કે કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે. આપેલ કેસમાં

આરોપી આવા સંજોગોનું અસ્તિત્વ સ્પષ્ટપણે સાબિત કરીને બોજો ઉઠાવી શકે છે, જેનાથી તે સંજોગોની ગેરહાજરી પણ ખોટી સાબિત કરવામાં સક્ષમ છે. પરંતુ જ્યાં તે આવા સંજોગોનું અસ્તિત્વ સ્પષ્ટપણે સાબિત કરીને બોજો ઉઠાવવામાં અસમર્થ હોય અથવા તે આવા સંજોગોની ગેરહાજરી ખોટી સાબિત કરવામાં અસમર્થ હોય, તો કેસ "સાબિત ન થયેલ" ની શ્રેણીમાં આવશે અને કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની શકે છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં આપણે ક્રિમિનલ ન્યાયશાસ્ત્રના સામાન્ય સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને "કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે" શબ્દોના અર્થની તપાસ કરવી પડશે કે પ્રોસિક્યુશને તેનો કેસ તમામ વાજબી શંકાઓથી પર સાબિત કરવો પડશે અને દરેક વાજબી શંકાનો લાભ આરોપીને જવો જોઈએ.

૨૪. પુરાવા પરના ઉત્કૃષ્ટ લેખકોના પાઠ્યપુસ્તકોમાંથી કેટલાક ફકરાઓનો સંદર્ભ લેવો ઉપયોગી થશે અને પછી આ પાસા પર સુપ્રીમ કોર્ટના કેસો દ્વારા નિર્ધારિત રેશિયો પર વિચાર કરવા આગળ વધીશું. ફિપ્સન ઓન એવિડન્સ, ૧૩મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૪૪ માં, એક ફકરો નીચે મુજબ વંચાય છે:

"પ્રતિવાદીને દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે પહેલાં તેનો અપરાધ વાજબી

શંકાની બહાર સાબિત કરવાનો બોજો પ્રોસિક્યુશન પર છે. જ્યાં સાબિતીનો બોજો પ્રતિવાદી પર તબદીલ થાય છે ત્યાં પણ વાજબી શંકાની બહાર સાબિતી સ્થાપિત કરવાનો બોજો પ્રોસિક્યુશન પર જ રહે છે અને ક્યારેય બદલાતો નથી. જો સમગ્ર કેસમાં જ્યુરીને આવી શંકા હોય તો પ્રતિવાદી નિર્દોષ છૂટવા હકદાર છે."

પૃષ્ઠ ૪૮ પરનો બીજો ફકરો નીચે મુજબ વંચાય છે:

"ક્રિમિનલ કેસોમાં પ્રોસિક્યુશન આરોપી સામે પ્રથમદર્શી કેસ ઊભો કરવા માટે પૂરતા પુરાવા રજૂ કરીને તેનો સાબિતીનો બોજો ઉઠાવે છે. જો બચાવ માટે કોઈ પુરાવા મંગાવવામાં ન આવે તો હકીકતની ટ્રિબ્યુનલે નક્કી કરવું જોઈએ કે શું પ્રોસિક્યુશન તેનો કેસ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરીને તેનો પ્રેરક બોજો ઉઠાવવામાં સફળ રહ્યું છે. કોઈપણ બચાવ પુરાવાની ગેરહાજરીમાં, પ્રોસિક્યુશન આટલું સફળ થવાની શક્યતાઓ ઘણી વધારે છે. તેથી જો પ્રોસિક્યુશને પ્રથમદર્શી કેસ સ્થાપિત કર્યો હોય તો આરોપી સાબિતીના બોજા હેઠળ હોવાનું કહી શકાય. બચાવ દ્વારા સાબિતીનો બોજો ઉઠાવવો એ નિર્દોષ છૂટવા માટેની પૂર્વ-જરૂરિયાત નથી. આરોપી નિર્દોષ છૂટવા હકદાર છે જો કેસના અંતે અને સમગ્ર કેસ પર, પ્રોસિક્યુશન અથવા

કેદી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવા દ્વારા કોઈ વાજબી શંકા ઊભી થાય આરોપ ગમે તે હોય, એ સિદ્ધાંત કે પ્રોસિક્યુશને કેદીનો અપરાધ સાબિત કરવો જ જોઈએ તે ઇંગ્લેન્ડના સામાન્ય કાયદાનો ભાગ છે અને તેને ઓછો કરવાનો કોઈ પણ પ્રયાસ ગ્રાહ્ય રાખી શકાય નહીં.

XX XX XX

XX XX XX

જોકે, ઘણા કિસ્સાઓમાં, આરોપીના બચાવમાં નવા મુદ્દાઓ રજૂ કરવાનો સમાવેશ થશે, ઉદાહરણ તરીકે, ઓટોમેટિકમ, ઉશ્કેરણી, સ્વ-બચાવ, દબાણ, વગેરે. એકવાર આવા "ખુલાસાઓ" ને સમર્થન આપતો કોઈ પુરાવો આવે એટલે તેમને ખોટા સાબિત કરવાની જવાબદારી પ્રોસિક્યુશન પર રહે છે. આરોપીએ, કાં તો પ્રોસિક્યુશનના સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ દ્વારા અથવા તેના વતી બોલાવવામાં આવેલા પુરાવાઓ દ્વારા અથવા બંનેના સંયોજન દ્વારા, કોર્ટ સમક્ષ એવી સામગ્રી મૂકવી જોઈએ જે બચાવને જ્યુરી સમક્ષ છોડી દેવા માટે યોગ્ય અને લાયક જીવંત મુદ્દો બનાવે. પરંતુ એકવાર તે આમ કરવામાં સફળ થાય અને તેનાથી તેનો સાબિતીનો બોજો ઉઠાવે પછી કાઉને તે

બચાવનો એવી રીતે નાશ કરવાનો રહે છે કે જ્યુરીના મનમાં કોઈ વાજબી શંકા ન રહે કે બચાવની રચના કરતી કથિત હકીકતોના આધારે આરોપીને દોષમુક્ત કરી શકાય નહીં."

કાયદાની ધારણાઓ સાથે કામ પાર પાડતા, લેખકે પૃષ્ઠ ૬૦ પર નોંધ્યું છે, આમ:

"સામાન્ય રીતે ક્રિમિનલ કેસોમાં (સિવાય કે કાયદા દ્વારા અન્યથા નિર્દેશિત હોય અને ૪-૧૫ પૂર્વને આધીન) નિર્દોષતાની ધારણા પ્રોસિક્યુટર પર ગુનાના દરેક ઘટકને સાબિત કરવાનો બોજો નાખે છે, ભલે તેમાં નકારાત્મક કથનો સામેલ હોય. આમ, હત્યાના કિસ્સાઓમાં, આરોપીના સ્વૈચ્છિક કૃત્યના પરિણામે મૃત્યુ અને તેના ભાગે દુર્ભાવના સાબિત કરવાનો બોજો પ્રોસિક્યુશન પર છે. બળાત્કાર વગેરેના આરોપો પર પ્રોસિક્યુટ્રિક્સ દ્વારા સંમતિ ન આપવી સાબિત કરવાનો બોજો પ્રોસિક્યુશન પર છે અને ક્લિપત્નીત્વના કેસમાં, પ્રતિવાદીની એ જાણકારી સાબિત કરવાનો બોજો કે તેના અથવા તેણીના જીવનસાથી છેલ્લા સાત વર્ષની અંદર જીવિત હતા."

વિગમોર ઓન એવિડન્સ, "ધારણાની કાનૂની અસર" (ત્રીજી

આવૃત્તિ, વોલ્યુમ ૯ પૃષ્ઠ ૨૮૯) સાથે કામ પાર પાડતા સમજાવે છે:
"એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે 'કાયદા' ની ધારણા (એટલે કે, વાસ્તવિક ધારણા) ની વિશિષ્ટ અસર માત્ર કાયદાના એવા નિયમનો ઉપયોગ કરવાની છે જે જ્યુરીને સામા પક્ષ તરફથી 'વિપરીત પુરાવાની ગેરહાજરીમાં' નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે મજબૂર કરે છે. જો સામો પક્ષ વિપરીત પુરાવો આપે છે (જજની કેટલાક પુરાવાની જરૂરિયાતને સંતોષવા માટે પૂરતો), તો ધારણા એક નિયમ તરીકે અદૃશ્ય થઈ જાય છે. ટેલર તેમના 'ટ્રીટાઈઝ ઓન ધ લો ઓફ એવિડન્સ' (૧૨મી આવૃત્તિ, વોલ્યુમ ૧ પૃષ્ઠ ૨૫૯) માં નિર્દેશ કરે છે:

"એ બેવડા આધાર પર કે પ્રોસિક્યુટરે કેદી સામેનો પોતાનો આરોપ સાબિત કરવા માટે જરૂરી દરેક હકીકત સાબિત કરવી જ જોઈએ, અને કાયદો વિપરીત ખાતરીજનક પુરાવાની ગેરહાજરીમાં નિર્દોષતા માની લેશે, સાબિતીનો બોજો, જ્યાં સુધી કાયદાકીય દખલગીરી દ્વારા તબદીલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, ક્રિમિનલ કાર્યવાહીમાં પ્રોસિક્યુશન કરનાર પક્ષ પર પડશે, જોકે, દોષિત ઠેરવવા માટે, તેણે સ્વાભાવિક રીતે જ નકારાત્મક પુરાવાઓનો આશરો લેવો પડશે. આમ, જો કોઈ કાયદો, ગુનાના સીધા વર્ણનમાં, અને પ્રોવિઝો (એ) ના માર્ગે નહીં, નકારાત્મક બાબત ધરાવતો હોય, તો દોષારોપણ

અથવા માહિતીમાં પણ નકારાત્મક કથન હોવું જોઈએ, જે સામાન્ય રીતે પ્રથમદર્શી પુરાવા દ્વારા સમર્થિત હોવું જોઈએ."

ધારણાઓ સાથે કામ પાર પાડતા, લેખક કહે છે: "સાબિતીના બોજ વિશે યોગ્ય દિશા કે જ્યાં પ્રોસિક્યુશન તરફથી પ્રથમદર્શી પુરાવા આપવામાં આવ્યા છે જે, જો અનુત્તર રહે, તો એક ધારણા ઊભી કરશે જેના પર જ્યુરી દોષિત હોવાનો ચુકાદો આપવામાં વાજબી ઠરી શકે છે, અને પ્રતિવાદીએ તે ધારણાને નકારવા માટે પુરાવા બોલાવ્યા છે, તો જો તેઓ કેદી દ્વારા અને તેના વતી આપવામાં આવેલ ખુલાસો સ્વીકારે, અથવા જો તે ખુલાસો તેમના મનમાં તેના અપરાધ વિશે વાજબી શંકા ઊભી કરે, તો તેમણે તેને નિર્દોષ છોડવો જોઈએ કારણ કે તે દોષિત હતો તેવો સાબિતીનો બોજો હજુ પણ પ્રોસિક્યુશન પર રહેલો છે. જો સંપૂર્ણ પુરાવા પર જ્યુરી વાસ્તવિક શંકાની સ્થિતિમાં રહે છે તો પ્રોસિક્યુશન તેના પર રહેલા સાબિતીના બોજાને સંતોષવામાં નિષ્ફળ ગયું છે."

નાણાવટીના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે એક્ટની કલમ ૧૦૫ હેઠળ કોર્ટ કેસને કોઈપણ અપવાદોમાં લાવતા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે, એટલે કે કોર્ટ આવા સંજોગોના અસ્તિત્વ ન હોવાને

સાબિત થયેલું ગણશે જ્યાં સુધી તે ખોટા સાબિત ન થાય, પરંતુ આ ધારણાને આરોપી દ્વારા તેમાં ઉદ્દેખિત સંજોગોમાં અકસ્માતની તેની દલીલને સમર્થન આપવા માટે પુરાવા રજૂ કરીને નકારી શકાય છે. આ ધારણાને પ્રોસિક્યુશન દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવા પરથી મેળવેલી કબૂલાત અથવા સંજોગો દ્વારા અથવા આવા સંજોગોની સંયુક્ત અસર અને આરોપી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવા દ્વારા પણ નકારી શકાય છે. પ્રોસિક્યુશન દ્વારા સાબિત કરવાના ગુનાના ઘટકો અને આરોપી દ્વારા એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ હેઠળ ઉઠાવવાના બોજા અને આરોપી દ્વારા આવા ખંડન પુરાવાના આધારે ઊભી થઈ શકતી વાજબી શંકા સાથે કામ પાર પાડતાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:

"એક દષ્ટાંત અર્થ સ્પષ્ટ કરી શકે છે. પ્રોસિક્યુશને સાબિત કરવું પડશે કે આરોપીએ ઇરાદાપૂર્વક મૃતકને ગોળી મારી અને તે દ્વારા ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૦ ના અર્થમાં હત્યાનો ગુનો કર્યો; પ્રોસિક્યુશને હત્યાના ઘટકો સાબિત કરવા પડશે, અને તે ગુનાના ઘટકોમાંથી એક એ છે કે આરોપીએ ઇરાદાપૂર્વક મૃતકને ગોળી મારી; આરોપી દલીલ કરે છે કે તેણે યોગ્ય કાળજી અને સાવચેતી સાથે કાયદેસરના માધ્યમથી કાયદેસરની રીતે કાયદેસરનું કૃત્ય કરવામાં

કોઈપણ ઈરાદા અથવા જાણકારી વિના અકસ્માત દ્વારા મૃતક પર ગોળી ચલાવી, આરોપી જેની સામે એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ હેઠળ એવી ધારણા દોરવામાં આવે છે કે ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૦ માં ઉલ્લેખિત સંજોગોમાં ગોળીબાર અકસ્માત દ્વારા થયો ન હતો, તે તે ધારણાને નકારવા માટે પુરાવા રજૂ કરી શકે છે. તે પુરાવો ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૦ ના તમામ ઘટકો સાબિત કરવા માટે પૂરતો ન પણ હોય, પરંતુ તે સાબિત કરી શકે છે કે ગોળીબાર અકસ્માત અથવા બેદરકારી દ્વારા થયો હતો, એટલે કે તે કોઈપણ ઈરાદા અથવા જરૂરી માનસિક સ્થિતિ વિના કરવામાં આવ્યો હતો, જે ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૦ ના અર્થમાં ગુનાનો સાર છે. અથવા કોઈપણ દરે હત્યાના ગુનાના આવશ્યક ઘટકો પર વાજબી શંકા ઊભી કરી શકે છે. તે કિસ્સામાં, જોકે આરોપી તેનો કેસ ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૦ ની શરતોની અંદર લાવવામાં નિષ્ફળ ગયો, કોર્ટ એવું ઠરાવી શકે છે કે ગુનાના ઘટકો સ્થાપિત થયા નથી અથવા પ્રોસિક્યુશને આરોપી સામેનો કેસ સાબિત કર્યો નથી. આ દૃષ્ટિકોણથી એવું કહી શકાય કે ગુનાના ઘટકો સાબિત કરવાનો સામાન્ય બોજો, જ્યાં સુધી તેનાથી વિપરીત કોઈ ચોક્કસ કાયદો ન હોય, હંમેશા પ્રોસિક્યુશન પર રહે છે, પરંતુ અપવાદો હેઠળ આવતા સંજોગો સાબિત કરવાનો બોજો આરોપી પર રહેલો છે. અપવાદ હેઠળ

તેનો કેસ લાવતા તમામ સંજોગો સ્થાપિત કરવામાં આરોપીની નિષ્ફળતા પ્રોસિક્યુશનને ગુનાના ઘટકો સાબિત કરવામાંથી મુક્ત કરતી નથી; ખરેખર, પુરાવા, જોકે અપવાદ સ્થાપિત કરવા માટે અપૂરતા હોય, ગુનાના એક અથવા વધુ ઘટકોને નકારવા માટે પૂરતા હોઈ શકે છે."

ડાહ્યાભાઈના કેસમાં અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, સંબંધિત ભાગ આ મુજબ વંચાય છે:

"આ રીતે મૂકવામાં આવેલા પુરાવા એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ હેઠળનો બોજો ઉઠાવવા માટે પૂરતા ન પણ હોય, પરંતુ તે ગુનાના એક અથવા બીજા જરૂરી ઘટકોના સંબંધમાં જજના મનમાં વાજબી શંકા ઊભી કરી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, તે જજના મનમાં વાજબી શંકા ઊભી કરી શકે છે કે શું આરોપી પાસે પીનલ કોડની કલમ ૨૯૯ માં નિર્ધારિત જરૂરી ઈરાદો હતો કે કેમ."

૨૫. પ્રોસિક્યુશને તેનો કેસ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવો જ જોઈએ તે સિદ્ધાંત એ ક્રિમિનલ કેસોમાં પુરાવાના મૂલ્યાંકનના સંબંધમાં કાયદાની અદાલતો દ્વારા નિર્ધારિત સાવચેતીનો નિયમ છે.

કલમ ૧૦૫ પ્રથમ ભાગમાં આરોપી પર 'સાબિતીનો બોજો' મૂકે છે અને બીજા ભાગમાં આપણને એક ધારણા જોવા મળે છે જે કોર્ટ સંજોગોની ગેરહાજરી અંગે દોરી શકે છે જે ધારણા હંમેશા ખંડન કરી શકાય તેવી હોય છે. તેથી, કલમને સમગ્ર રીતે લેતા 'સાબિતીનો બોજો' અને ધારણાને એકસાથે ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ. તે સ્વયંસ્પષ્ટ છે જ્યારે પુરાવા કોઈ હકીકતનું અસ્તિત્વ નિર્ણાયક રીતે સાબિત કરવા માટે પૂરતા હોય ત્યારે કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થતી નથી. પરંતુ જ્યાં આરોપી ધારણાને દૂર કરવા માટે એવી સામગ્રી રજૂ કરે છે જે પ્રોસિક્યુશનના કેસને અસર કરી શકે છે અથવા ગુનાના એક અથવા બીજા ઘટકોના અસ્તિત્વ વિશે વાજબી શંકા ઊભી કરી શકે છે અને તો તે એવા કેસ સમાન હશે જ્યાં પ્રોસિક્યુશન તેનો પોતાનો કેસ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હોય. પ્રારંભિક ફરજિયાત ધારણા કે કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે તે જ્યારે અપવાદની દલીલ ઉઠાવવામાં આવે ત્યારે દૂર થઈ જાય છે. ખાસ કરીને જ્યારે રેકૉર્ડ પર એવા સંજોગો હોય (પ્રોસિક્યુશનના પુરાવા, મુખ્ય અને ઊલટતપાસ, સંભાવનાઓ અને સંજોગો, જો કોઈ હોય, જે આરોપી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હોય, કાં તો પુરાવા રજૂ કરીને અથવા અન્યથા) જે ગુનાના ઘટકોના અસ્તિત્વ વિશે વાજબી શંકા ઊભી કરતા હોય. આવી વાજબી શંકાના કિસ્સામાં, કોર્ટે તેનો લાભ

આરોપીને આપવો પડે છે. આરોપી સામગ્રીના આધારે પોતાની દલીલની તરફેણમાં સંભાવનાનું વર્ચસ્વ પણ દર્શાવે છે. જો આવા અપવાદના અસ્તિત્વની તરફેણમાં બિલકુલ કોઈ સંજોગો ન હોય તો માત્ર દલીલ ઉઠાવવામાં આવે તે છતાં બાકીની પૂછપરછ ઊભી થતી નથી. પરંતુ જો આરોપી વાજબી શંકા ઊભી કરવામાં સફળ થાય અથવા પોતાની દલીલની તરફેણમાં સંભાવનાનું વર્ચસ્વ દર્શાવે, તો કલમ ૧૦૫ હેઠળ તેના ભાગની જવાબદારી ઉઠાવી લેવાય છે અને તે નિર્દોષ છૂટવા હકદાર બનશે.

૨૬. ઉપર જે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેના પરથી એવું ફલિત થાય છે કે અપવાદ અંગેના સંજોગોના અસ્તિત્વની ગેરહાજરી અંગેની ધારણાને આરોપી દ્વારા ઉપર દર્શાવેલ કોઈપણ રીતે પુરાવા રજૂ કરીને નકારી શકાય છે. જો આવા ખંડન પરથી, તેના અપરાધ અંગે વાજબી શંકા ઊભી થાય, તો આરોપીને તેનો લાભ મળવો જોઈએ. આવી વાજબી શંકા પરિણામે આરોપિત ગુનાના એક અથવા વધુ ઘટકોને નકારી કાઢે છે, ઉદાહરણ તરીકે, આવા ખંડન પુરાવા પરથી, ખાનગી બચાવના અધિકાર વિશે વાજબી શંકા ઊભી થાય છે તો તેમાંથી એવું ફલિત થાય છે કે પ્રોસિક્યુશને ગુનો કરવાના ઈરાદાના જરૂરી ઘટકો સ્થાપિત કર્યા નથી. તે રીતે કાનૂની અને હકીકતલક્ષી વિચારણાઓમાંથી ઊભી

થતી વાજબી શંકાનો લાભ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ હેઠળ પણ આવશ્યકપણે આરોપીને જવો જોઈએ.

૨૭. એવી દલીલ કરી શકાય છે કે 'વાજબી શંકા' નો ખ્યાલ પ્રકૃતિમાં અસ્પષ્ટ છે અને કલમ ૧૦૫ હેઠળ વિચારવામાં આવેલ 'સાબિતીના બોજા' નું ધોરણ કંઈક અંશે ચોક્કસ હોવું જોઈએ, તેથી, બંને વચ્ચે મેળ બેસાડવો મુશ્કેલ છે. પરંતુ ક્રિમિનલ ન્યાયશાસ્ત્રના સામાન્ય સિદ્ધાંતો, એટલે કે, પ્રોસિક્યુશને તેનો કેસ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવો જ જોઈએ અને આરોપી વાજબી શંકાના લાભ માટે હકદાર છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. 'વાજબી શંકા' તે છે જે એક સમજદાર અને વાજબી માણસને થાય છે. કલમ ૩ "સાબિત", "ખોટું સાબિત" અને "સાબિત ન થયેલ" શબ્દોનો અર્થ સમજાવતી વખતે સાબિતીનું ધોરણ નિર્ધારિત કરે છે, એટલે કે, સમજદાર માણસના દષ્ટિકોણથી સંજોગોના અસ્તિત્વ અથવા બિનઅસ્તિત્વ વિશે. આ કલમ એવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવી છે કે મનની બે સ્થિતિઓ પૂરી પાડે, પ્રથમ, જેમાં માણસ કોઈ હકીકત વિશે સંપૂર્ણપણે ચોક્કસ અનુભવે છે, બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, "તે અસ્તિત્વમાં હોવાનું માને છે" અને બીજું જેમાં ભલે તે કોઈ હકીકત વિશે સંપૂર્ણપણે ચોક્કસ ન અનુભવતો હોય, તે તેને અત્યંત સંભવિત માને છે કે સમજદાર

માણસ સંજોગોમાં તેના અસ્તિત્વની ધારણા પર કાર્ય કરશે. કાયદો સાબિતી માપવા માટે એક યોગ્ય નક્કર ધોરણ તરીકે સમજદાર માણસની આવશ્યકતા અપનાવતી વખતે તે જ સમયે સંજોગો અથવા સંભાવના અથવા અસંભાવનાની સ્થિતિને સંપૂર્ણ અસર આપવાનું પણ વિચારે છે. નિશ્ચિતતાની આ ડિગ્રી પર પહોંચવાનું હોય છે જ્યાં હકીકત પહેલાના સંજોગો સાબિત થયા હોવાનું કહી શકાય. કોઈ હકીકત ખોટી સાબિત થઈ છે તેમ કહેવાય છે જ્યારે કોર્ટ માને છે કે તે અસ્તિત્વમાં નથી અથવા સમજદાર માણસની દૃષ્ટિએ તેનું અસ્તિત્વ ન હોવું એટલું સંભવિત માને છે અને હવે આપણે ત્રીજા તબક્કે આવીએ છીએ જ્યાં સમજદાર માણસની દૃષ્ટિએ હકીકત સાબિત થઈ નથી એટલે કે સાબિત પણ થઈ નથી કે ખોટી સાબિત પણ થઈ નથી. તે આ શંકા છે જે એક વાજબી માણસને થાય છે, જે ક્રિમિનલ વિવાદોના ક્ષેત્રમાં કાનૂની માન્યતા ધરાવે છે. તે નૈતિક પ્રતીતિથી કંઈક અલગ છે અને તે શંકાથી પણ અલગ છે. તે 'એક સમજદાર માણસ' દ્વારા રેકૉર્ડ પરની સમગ્ર સામગ્રીની ઝીણવટપૂર્વક તપાસની પ્રક્રિયાનું પરિણામ છે.

૨૦. ઋષિકેશ સિંહ વિરુદ્ધ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ અલ્હાબાદ ૫૧ (એફ.બી.) માં નોંધાયેલા કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે:-

"અપવાદની દલીલ કરનાર આરોપી વ્યક્તિ નિર્દોષ છૂટવા હકદાર છે જો સમગ્ર પુરાવા (સામાન્ય અપવાદની દલીલના સમર્થનમાં આપવામાં આવેલા પુરાવા સહિત) ની વિચારણા પર કોર્ટના મનમાં આરોપીના ગુના વિશે વાજબી શંકા ઊભી થાય".

તે કેસમાં, એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ ની જોગવાઈઓના સંબંધમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયોની વિચારણાનું પરિણામ બેગ, જે (જેમ તે સમયે નામદાર ન્યાયમૂર્તિ હતા) દ્વારા નીચે મુજબ સારાંશ આપવામાં આવ્યો હતો (પૃષ્ઠ ૯૭-૯૮ પર):

". . . આરોપીની અપવાદની દલીલ ત્રણ સ્પષ્ટ રીતે સીમાંકિત ન હોય તેવા તબક્કાઓમાંથી એક પર પહોંચી શકે છે, એક પછી એક, સંભાવનાઓને કાળજીપૂર્વક તોલતા અથવા સંતુલિત કરતા સમજદાર માણસના ધોરણ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલા કેસમાં સમગ્ર પુરાવાની અસર પર આધાર રાખીને. આ તબક્કાઓ છે: પ્રથમ, કાયદાની કલમ ૧૦૫ ના અંતે આપવામાં આવેલી પ્રારંભિક ફરજિયાત ધારણા ઉઠાવી લેવી; બીજું, ગુનાના ઘટકના અસ્તિત્વ વિશે વાજબી શંકા ઊભી કરવી; અને, ત્રીજું, 'સંભાવનાના વર્ચસ્વ' દ્વારા અપવાદની સંપૂર્ણ

સાબિતી, જે આરોપીની દલીલની તરફેણમાં સંભાવનાના સંતુલનનો થોડો ઝુકાવ પણ આવરી લે છે. જો તેની દલીલ પ્રથમ તબક્કાથી આગળ ન જાય તો આરોપી નિર્દોષ છૂટવા હકદાર નથી. બીજા તબક્કે, તે શંકાનો માત્ર લાભ મેળવીને નિર્દોષ છૂટવા માટે હકદાર બને છે. ત્રીજા તબક્કે, તે નિઃશંકપણે નિર્દોષ છૂટવા હકદાર છે. મારા મતે, પ્રભુના કેસમાં બહુમતી દષ્ટિકોણની આ અસર છે જે સીધી રીતે માત્ર પ્રથમ બે તબક્કાઓ સાથે સંબંધિત છે. સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયોએ અત્યાર સુધી છેલ્લા બે તબક્કાઓની વિચારણા કરી છે, પરંતુ પ્રથમ તબક્કો હજુ સુધી સીધી અથવા અલગથી અમારા ધ્યાનમાં લાવવામાં આવેલા કોઈપણ કેસમાં હાથ ધરવામાં આવ્યો નથી."

૨૧. એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ ની જોગવાઈઓ, જે આવા કેસોમાં લાગુ પડે છે, તેમાં ખરેખર અપવાદ ઊભો કરનાર આરોપીના બે પ્રકારના બોજા છે; પ્રથમ, ઇન્ડિયન પીનલ કોડમાંના કોઈપણ સામાન્ય અપવાદોની અંદર, અથવા સમાન કોડના અન્ય કોઈપણ ભાગમાં, અથવા ગુનાને વ્યાખ્યાયિત કરતા કોઈપણ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ વિશેષ અપવાદ અથવા પ્રોવિઝોની અંદર કેસ લાવતા સંજોગોનું અસ્તિત્વ સાબિત કરવાનો બોજો છે, અને, બીજું, જોગવાઈના છેલ્લા ભાગમાંથી પરિણામતા પુરાવા રજૂ કરવાનો અથવા

દર્શાવવાનો બોજો છે જે કહે છે કે "કોર્ટ આવા સંજોગોની ગેરહાજરી માની લેશે". એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ ના અંતે આ ફરજિયાત ધારણાની અસર એ છે કે કોર્ટે એમ માનીને શરૂઆત કરવી જોઈએ કે એવી કોઈ હકીકતો અસ્તિત્વમાં નથી જેને અન્યથા ત્યાં હોત તેવી ફોજદારી જવાબદારીના અપવાદ તરીકે સ્વ-બચાવની દલીલને ધ્યાનમાં લેવા માટે ધ્યાનમાં લઈ શકાય. પરંતુ, જ્યારે બંને પક્ષોએ પોતપોતાના સંસ્કરણોના પુરાવા રજૂ કર્યા હોય, ત્યારે આરોપી રેકૉર્ડ પરના કોઈપણ પુરાવા પરથી દર્શાવી શકે છે, પછી ભલે તે પ્રોસિક્યુશન અથવા બચાવ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો હોય, કે ફરજિયાત ધારણા દૂર કરવામાં આવી છે. છેલ્લે દર્શાવેલ બોજો ખરેખર દલીલને સંપૂર્ણ રીતે સ્થાપિત કરવાનો બોજો નથી પરંતુ દલીલને વાજબી ઠેરવવા માટે કેટલાક પુરાવાના અસ્તિત્વને રજૂ કરવાનો અથવા દર્શાવવાનો છે. ફરજિયાત ધારણામાંથી પરિણમતો બોજો ઉઠાવવો મુશ્કેલ નથી અને તેને દૂર કરવાથી પૂરતું ન પણ હોય કે નિર્દોષ છૂટકારો ન પણ મળે.

૨૨. ઋષિકેશ સિંહના કેસ (ઉપર મુજબ) (પૃષ્ઠ ૮૫ પર) માં એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૦૫ આ રીતે સમજાવવામાં આવી હતી:
 "કલમ ૧૦૫ ના પ્રથમ ભાગનું શાબ્દિક અર્થઘટન પણ દર્શાવી શકે છે

કે અપવાદમાં 'કેસ લાવતા સંજોગોનું અસ્તિત્વ સાબિત કરવાનો બોજો' સંભાવનાના વર્ચસ્વ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપવાદની સંપૂર્ણ સાબિતી, તેમજ સંજોગોના પુરાવા દર્શાવે છે કે અપવાદ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે જે આરોપીને ગુનાના ઘટકો પર શંકાના લાભ માટે હકદાર બનાવશે. જો ઈરાદો અપવાદની અંદર કેસ લાવવાના લાભને એવા કેસો પૂરતો મર્યાદિત કરવાનો હોત જ્યાં અપવાદ સંભાવનાના વર્ચસ્વ દ્વારા સ્થાપિત થયો હોય, તો એવી જોગવાઈ કરીને વધુ પ્રત્યક્ષ અને નિશ્ચિત ભાષાનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો હોત કે આરોપીએ કરવામાં આવેલી અપવાદનું 'અસ્તિત્વ સાબિત' કરવું જ જોઈએ. પરંતુ, કલમ ૧૦૫ ના પ્રથમ ભાગમાં વપરાયેલી ભાષા ઈરાદાપૂર્વક ઓછી ચોક્કસ લાગે છે જેથી આરોપી, જો તે અપવાદના અસ્તિત્વની સ્થાપના કરીને પોતાની ફરજ સંપૂર્ણપણે બજાવવામાં નિષ્ફળ જાય, તો પણ આડકતરી રીતે અપવાદનો લાભ મેળવી શકે છે જ્યારે પ્રોસિક્યુશન આરોપી દ્વારા રજૂ કરાયેલા તેના અપરાધ વિશેની સાચી શંકાને દૂર કરવામાં તેની ફરજમાં નિષ્ફળ જાય છે. ફરીથી, કલમ ૧૦૫ નો છેલ્લો ભાગ, ભલે કડક અને શાબ્દિક રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવે તો પણ, તેમાં એવો અર્થ વાંચવો વાજબી નથી કે જ્યાં સુધી આરોપીની દલીલ સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી ફરજિયાત ધારણા ટકવી જોઈએ અને દલીલને સમર્થન આપતા સંજોગો (એટલે કે જરૂરી નથી કે

બધા) સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી જ નહીં. વધુમાં, કલમ ૧૦૫ નું પ્રતિબંધિત અર્થઘટન, જ્યાં સુધી તે તેને સંપૂર્ણપણે સાબિત ન કરે ત્યાં સુધી આરોપીને તેના કેસને અપવાદની અંદર લાવવાના લાભથી બાકાત રાખે છે, તે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા કાયદાની ઘોષણા દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવે છે કે કલમ ૧૦૫ અને પ્રોસિક્યુશનની તેના કેસને વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવાની ફરજ વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ નથી. તેથી, કલમ ૧૦૫ ના અંતે ફરજિયાત ધારણા, જ્યાં સુધી આરોપી તેના અપવાદને સંભાવનાના વર્ચસ્વ દ્વારા સંપૂર્ણપણે સાબિત ન કરે ત્યાં સુધી ચાલુ રાખી શકાય નહીં. તે આવશ્યકપણે અગાઉ દૂર કરવામાં આવે છે અથવા ફક્ત શરૂઆતમાં જ કાર્ય કરે છે જેવું પરભુના કેસ, ૧૯૪૧ ઓલ એલ.જે. ૬૧૯-એ.આઈ.આર. ૧૯૪૧ ઓલ ૪૦૨ (એફ.બી.) માં બહુમતી મત લેતા ન્યાયાધીશો દ્વારા સ્પષ્ટપણે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું".

ત્યાં એવું પણ કહેવામાં આવ્યું હતું (પૃષ્ઠ ૮૯ પર):

"વાજબી શંકાની સ્થિતિની કાનૂની સ્થિતિ બે વિરુદ્ધ ખૂણાઓથી જોઈ અને દર્શાવી શકાય છે. વ્યક્તિ વાસ્તવિક રીતે ઓળખી શકે છે કે, જોકે કાયદો માત્ર પ્રોસિક્યુશનને તેનો કેસ વાજબી શંકાની બહાર

સાબિત કરવા માટે ઊંચો બોજો અને આરોપીને સંભાવનાના વર્ચસ્વ દ્વારા જ તેની દલીલ સાબિત કરવાનો નીચો બોજો નિર્ધારિત કરે છે, તેમ છતાં, વ્યવહારમાં, આરોપીના અપરાધ વિશે વાજબી શંકા ઊભી કરવાનો હજુ પણ ઓછો બોજો છે, અને આરોપી વ્યવહારમાં પણ આ નીચલા બોજાને સંતોષીને નિર્દોષ છૂટકારો મેળવી શકે છે. કાયદાને આ રીતે જણાવવાનો વાંધો એ છે કે તે સાબિતીના નવા પ્રકારના બોજાની રજૂઆત કરવા જેવો દેખાય છે, જોકે, કાયદાના આવા નિવેદનના બચાવમાં એમ કહી શકાય કે તે જે સાચું છે તેને જ ઓળખે છે. વૈકલ્પિક રીતે, કોઈ એમ કહી શકે છે કે વાજબી શંકાનો લાભ મેળવવાનો આરોપીનો અધિકાર એ પ્રોસિક્યુશનની તેના કેસને વાજબી શંકાની બહાર સ્થાપિત કરવાની નિર્વિવાદ ફરજનું આવશ્યક પરિણામ અને પ્રતિરૂપ છે અને આ અધિકાર આરોપી માટે ઉપલબ્ધ છે ભલે તે કરવામાં આવેલી અપવાદને સંપૂર્ણપણે સાબિત કરવાની પોતાની ફરજ બજાવવામાં નિષ્ફળ જાય. કાયદો જણાવવાની આ તકનીકી રીતે વધુ સાચી રીત પુલમિંગ્ટનના કેસ દ્વારા સૂચવવામાં આવી હતી અને પરભુના કેસમાં બહુમતી દ્વારા અને તે પછી, સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા અપનાવવામાં આવી હતી. મને એવું લાગે છે કે જ્યાં સુધી આરોપીની તેની દલીલ સંપૂર્ણપણે સાબિત કરવાની કાનૂની ફરજ તેમજ ગુનાના ઘટક પર સમગ્ર પુરાવાની વિચારણા પર, વાજબી

શંકાનો લાભ મેળવવા માટેનો તેનો સમાન રીતે સ્પષ્ટ કાનૂની અધિકાર, ઓળખાય છે, ત્યાં સુધી બે અલગ-અલગ ખૂણાઓથી સ્થિતિનું વર્ણન કરવામાં પદ્ધતિનો માત્ર તફાવત, માત્ર સ્વરૂપની બિનમહત્વપૂર્ણ બાબત છે. ભલે પાછળનું સ્વરૂપ કંઈક અંશે કૃત્રિમ લાગે, તેને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા અપનાવ્યા પછી પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ". (જુઓ: કે. એમ. નાણાવટી વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય- એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૬૦૫).

૨૩. આમ, જો કોર્ટે એમ માનીને શરૂઆત કરવી જ જોઈએ કે એવી કોઈ હકીકતો અસ્તિત્વમાં નથી કે જેને ફોજદારી જવાબદારીના અપવાદ તરીકે કોઈપણ દલીલની વિચારણા કરવા માટે ધ્યાનમાં લઈ શકાય, જે અન્યથા ત્યાં હોત, તો પોલીસ કેવી રીતે માની શકે કે કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ-૩૦૦ ના અપવાદમાં આવતો કેસ છે.

૨૪. ચાલો હું, હાલ પૂરતું, એ પાયા પર આગળ વધું કે કેસ હત્યા ગણાતા સાપરાધ મનુષ્યવધનો છે. આવા સંજોગોમાં, જો બિલકુલ લાગુ પડતો હોય, તો માત્ર કલમ ૩૦૦ નો ચોથો ખંડ લાગુ કરી શકાય. કલમ ૩૦૦ નીચે મુજબ વંચાય છે;

"૩૦૦. હવે પછી અપવાદરૂપ દર્શાવેલા કેસો સિવાય, સાપરાધ મનુષ્યવધ એ હત્યા છે, જો મૃત્યુ નિપજાવનાર કૃત્ય મૃત્યુ નિંપજાવવાના ઈરાદાથી કરવામા આવ્યું હોય, અથવા –

બીજું XXX XXX XXX XXX

ત્રીજું XXX XXX XXX XXX

ચોથું. – જો કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણતો હોય કે તે એટલું જોખમી છે કે તે, તમામ સંભાવનાઓમાં, મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, અને મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની ઈજા પહોંચાડવાનું જોખમ ઉઠાવવા માટે કોઈપણ બહાના વિના આપું કૃત્ય કરે છે."

૨૫. ચોથો ખંડ એવા વર્ગના કેસોને આવરી લે છે જે પોતાનામાં ખૂબ જ જોખમી છે અને કૃત્ય એ જાણકારી સાથે કરવામાં આવે છે કે તે, તમામ સંભાવનાઓમાં, મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે અને આવી જાણકારી હોવા છતાં, કૃત્ય કોઈપણ બહાના વિના કરવામાં આવે છે. બીજા

શબ્દોમાં કહીએ તો, ચોથા ખંડની જોગવાઈઓ ત્યારે જ આકર્ષિત થવી જોઈએ જ્યારે ગુનેગાર જાણતો હોય કે તેનું કૃત્ય એટલું જોખમી છે કે તે, તમામ સંભાવનાઓમાં, મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા, ઓછામાં ઓછું, એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. આરોપીના પક્ષે આવી જાણકારી સંભાવનાના ઉચ્ચતમ સ્તરની હોવી જોઈએ. તે એક જાણીતી હકીકત પણ છે કે ચોથો ખંડ એવા વર્ગના કેસોની જોગવાઈ કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યો છે જ્યાં મૃત્યુમાં પરિણમતા કૃત્યો કોઈ એકને વિશેષરૂપે લક્ષ્યાંક બનાવ્યા વિના ઘણા લોકોના જીવ જોખમમાં મૂકવાની ગણતરી સાથે કરવામાં આવે છે અને સંભવિત પરિણામની સંપૂર્ણ સભાનતા સાથે આચરવામાં આવે છે, જે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ ના દૃષ્ટાંત ની અંદરથી જોઈ શકાય છે.

૨૬. "અત્યંત" શબ્દ એવા જોખમનો અર્થ સૂચવે છે જે ધમકીભર્યું અને નજીક બંને છે. કોઈ કૃત્ય અત્યંત જોખમી છે કે કેમ તે પ્રશ્ન કૃત્યની પ્રકૃતિ અને માનવ જીવન માટે તેના સ્પષ્ટ જોખમ પર આધાર રાખે છે. તે એવું કૃત્ય હોવું જોઈએ જેમાં માનવનું મૃત્યુ નિશ્ચિત અથવા લગભગ નિશ્ચિત હોય, અને જો પરિણામ અન્યથા હોત તો તે આશ્ચર્યનું કારણ બનશે.

૨૭. ડિવિઝન બેન્ચમાં બેસીને, મને લશુબેન ચેમાભાઈ ચૌધરી વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૯૪૫/૨૦૦૭, તારીખ ૩૭ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ ના રોજ નિર્ણીત કેસમાં કલમ ૩૦૦ ના ચોથા ખંડ પર વિચાર કરવાની તક મળી હતી. હું સંબંધિત અવલોકનો નીચે મુજબ ટાંકી શકું છું;

"૧૩. અમે અગાઉ જ ચર્ચા કરી છે કે મૃતકને ચૂલાની આગમાં ધકેલી દેવાના આરોપીના કૃત્ય પહેલાં મૃતક અને અપીલકર્તા વચ્ચે ઝઘડો થયો હતો. રેકૉર્ડ પરના ઉપરોક્ત પુરાવા પરથી, એવું કહી શકાય નહીં કે અપીલકર્તાનો એવો ઈરાદો હતો કે તેના પક્ષે આપું કૃત્ય મૃતકનું મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા મૃતકને એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે, જે કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃતકનું મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી હતી. તેથી, અમારા મતે, કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ ના ચોથા ખંડ હેઠળ આવરી લેવાયેલો કહી શકાય નહીં, જોકે, અપીલકર્તાનો કેસ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪, ભાગ-૨ હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યો છે. કલમ ૩૦૦ નો ખંડ (૪) નીચે મુજબ વંચાય છે:-

"૩૦૦. હવે પછી અપવાદરૂપ દર્શાવેલા કેસો સિવાય, સાપરાધ

મનુષ્યવધ એ હત્યા છે, જો મૃત્યુ નિપજાવનાર કૃત્ય મૃત્યુ નિપજાવવાના ઈરાદાથી કરવામા આવ્યું હોય, અથવા –

બીજું XXX XXX XXX XXX

ત્રીજું XXX XXX XXX XXX

ચોથું. – જો કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણતો હોય કે તે એટલું જોખમી છે કે તે, તમામ સંભાવનાઓમાં, મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, અને મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની ઈજા પહોંચાડવાનું જોખમ ઉઠાવવા માટે કોઈપણ બહાના વિના આપું કૃત્ય કરે છે."

આ ખંડ એવા વર્ગના કેસોને આવરી લે છે જે પોતાનામાં ખૂબ જ જોખમી છે અને કૃત્ય એ જાણકારી સાથે કરવામાં આવે છે કે તે તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે અને આવી જાણકારી હોવા છતાં, કૃત્ય કોઈપણ બહાના વિના કરવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આ ખંડની જોગવાઈઓ ત્યારે જ આકર્ષિત થવી

જોઈએ જ્યારે ગુનેગાર જાણતો હોય કે તેનું કૃત્ય એટલું અત્યંત જોખમી છે કે તે તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા ઓછામાં ઓછું એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. આરોપીના પક્ષે આવી જાણકારી સંભાવનાના ઉચ્ચતમ સ્તરની હોવી જોઈએ. તે એક જાણીતી હકીકત પણ છે કે ચોથો ખંડ એવા વર્ગના કેસોની જોગવાઈ કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યો છે જ્યાં મૃત્યુમાં પરિણમતા કૃત્યો કોઈ એકને વિશેષરૂપે લક્ષ્યાંક બનાવ્યા વિના ઘણા લોકોના જીવ જોખમમાં મૂકવાની ગણતરી સાથે કરવામાં આવે છે અને સંભવિત પરિણામની સંપૂર્ણ સભાનતા સાથે આચરવામાં આવે છે, જે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ ના દૃષ્ટાંત ની અંદરથી જોઈ શકાય છે. ખંડ (૪) હેઠળ જીવલેણ નુકસાનમાં પરિણમતા કૃત્યની સંભાવના અથવા શક્યતાની ડિગ્રી ઉચ્ચતમ સ્તરની હોવી જરૂરી છે. આ ખંડ (૪) ના સ્પષ્ટ શબ્દોમાંથી મેળવી શકાય છે, એટલે કે, "જો કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણતો હોય કે તે એટલું અત્યંત જોખમી છે કે તે, તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે....." આ ખંડની લાગુ પડવા માટે નીચેની આવશ્યકતાઓ જરૂરી છે :-

(૧) કૃત્ય અત્યંત જોખમી હોવું જોઈએ;

(૨) કૃત્ય અસાધારણ બેદરકારીનું હોવું જોઈએ;

(૩) માનવ જીવન માટેનું જોખમ એટલું નિકટવર્તી હોવું જોઈએ; અને

(૫) નિકટતા એવી હોવી જોઈએ કે તે તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડશે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે.

"અત્યંત" શબ્દ એવા જોખમનો અર્થ સૂચવે છે જે ધમકીભર્યું અને નજીક બંને છે. કોઈ કૃત્ય અત્યંત જોખમી છે કે કેમ તે પ્રશ્ન કૃત્યની પ્રકૃતિ અને માનવ જીવન માટે તેના સ્પષ્ટ જોખમ પર આધાર રાખે છે. ભય માનવ જીવન માટે હોવો જોઈએ. તે એવું કૃત્ય હોવું જોઈએ જેમાં માનવનું મૃત્યુ નિશ્ચિત અથવા લગભગ નિશ્ચિત હોય, અને જો પરિણામ અન્યથા હોત તો તે આશ્ચર્યનું કારણ બનશે. તદુપરાંત, ભય માત્ર ચોક્કસ અથવા લગભગ ચોક્કસ મૃત્યુનો જ નહીં, પરંતુ એવા મૃત્યુનો હોવો જોઈએ જે નજીક હોય અને જેની ગણતરી દિવસો કે કલાકો દ્વારા થઈ શકે. આમ, એ જોઈ શકાય છે કે કલમ ૩૦૦ ના અગાઉના ત્રણ ખંડોથી વિપરીત ખંડ (૪) આરોપીની જાણકારીની

આસપાસ ફરે છે અને આ ખંડની જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરવા માટે
આરોપીનો ઈરાદો કોઈ સુસંગતતા ધરાવતો નથી.”

૫. પ્રોસિક્યુશન દ્વારા અહીંના બે અરજદારો પર તબીબી બેદરકારીનો આરોપ
લગાવવામાં આવ્યો છે. પ્રોસિક્યુશનનો કેસ એવો છે કે સિઝેરિયન કરતી વખતે
બે અરજદારોના અંતે કંઈક ખોટું થયું હતું. પ્રથમદર્શી રીતે, હિસ્ટોપેથોલોજીકલ
રિપોર્ટ આ સંબંધમાં કંઈ પણ દર્શાવતો નથી. આ કોર્ટને એ સ્પષ્ટ નથી કે
પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડોક્ટરોની પેનલે કયા આધારે સર્જરી વખતે ગૂંચવણોના
કારણે આંચકાને મૃત્યુનું અંતિમ કારણ આપ્યું. પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડોક્ટરોએ
એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે સર્જરી વખતે ગૂંચવણોના કારણે આંચકો એ મૃત્યુનું
કારણ હતું તે આધાર પર તબીબી બેદરકારી માટે અરજદારો સામે ટ્રાયલ
ચલાવવી એ જ પૂરતું નથી. અરજદારોએ એવું શું કર્યું જેને અત્યંત જોખમી કહી
શકાય. આ સંબંધમાં રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીમાંથી કંઈ બહાર આવતું નથી. તપાસ
અધિકારીએ પણ આ સંબંધમાં નિષ્ણાતોનો કોઈ અભિપ્રાય મેળવવાનું યોગ્ય
માન્યું નથી.

૬. એકવાર હું એમ ઠરાવું કે કેસ હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધનો
નથી, તો પછી કોર્ટે એ તપાસવાની જરૂર છે કે શું આ કેસ ઇન્ડિયન પીનલ
કોડની કલમ ૩૦૪(એ) હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ઉતાવળિયા અને બેદરકારીભર્યા

કૃત્યનો છે. અત્યાર સુધીમાં, તે સુસ્થાપિત છે કે તબીબી બેદરકારીનું, સામાન્ય રીતે, સહેલાઈથી અનુમાન લગાવવું જોઈએ નહીં.

૭. આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ નો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ વંચાય છે:—

"જે કોઈ પણ હત્યા ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ કરે છે તેને ... થી સજા કરવામાં આવશે અને દંડને પણ પાત્ર થશે, જો જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવે છે તે મૃત્યુ નિપજાવવાના ઈરાદાથી, અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે;

અથવા જો કૃત્ય એ જાણકારી સાથે કરવામાં આવ્યું હોય કે તેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, પરંતુ મૃત્યુ નિપજાવવાના અથવા એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના કોઈ ઈરાદા વિના જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે."

૮. ઉપરોક્ત કલમનું સાદું વાંચન સ્પષ્ટ કરે છે કે તે બે ભાગમાં છે. કલમનો પ્રથમ ભાગ સામાન્ય રીતે "કલમ ૩૦૪ ભાગ-૧" તરીકે ઓળખાય છે, જ્યારે બીજો ભાગ "કલમ ૩૦૪, ભાગ-૨" તરીકે ઓળખાય છે. આમ, એવું જણાશે કે

જો એવી શારીરિક ઈજા જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે તે ઇરાદાપૂર્વક પહોંચાડવામાં આવે અને તેના પરિણામે પીડિતનું મૃત્યુ થાય, તો કેસ ભાગ-૧ હેઠળ આવશે અને ભાગ-૨ હેઠળ નહીં. બીજી રીતે કહીએ તો, ભાગ-૨ ત્યારે અમલમાં આવે છે જ્યારે કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે તેવી જાણકારી સાથે કોઈ કૃત્ય કરીને મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવે અને જ્યારે આવું કૃત્ય શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનું હોય, ત્યારે ઈજા ઇરાદાપૂર્વકની ન હોવી જોઈએ. જે વ્યક્તિ એ જાણકારી સાથે ઇરાદાપૂર્વક શારીરિક ઈજા પહોંચાડે છે કે આવા કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, તે વ્યક્તિ આવશ્યકપણે એવી વ્યક્તિ હોવી જોઈએ જે શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઇરાદા સાથે કૃત્ય કરે છે જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે.

૯. કોડના ઘડવૈયાઓએ અવલોકન કર્યું:

"આ ગુના માટે ટ્રાયલ પર સૌથી મહત્વપૂર્ણ વિચારણા એ ઇરાદો અથવા જાણકારી છે કે જેની સાથે મૃત્યુ નિપજાવનાર કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હતું. મૃત્યુ નિપજાવવાનો ઇરાદો અથવા એ જાણકારી કે સંભવતઃ મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવશે, તે આવશ્યક છે અને કાયદો મુખ્યત્વે તે જ જુએ છે. અને તે અત્યંત મહત્વનું છે કે જેમને ન્યાયિક સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હોય તેમણે સ્પષ્ટપણે સમજવું જોઈએ કે કોઈને દોષિત ઠેરવવો ન

જોઈએ, સિવાય કે પુરાવા પરથી એવો ઈરાદો અથવા જાણકારી ખરેખર અસ્તિત્વમાં હોવાનું નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય".

૧૦. ઘડવૈયાઓએ વધુમાં જણાવ્યું:

"એવું પૂછવામાં આવી શકે છે કે જરૂરી ઈરાદો અથવા જાણકારીનું અસ્તિત્વ કેવી રીતે સાબિત કરી શકાય, જ્યારે આ મનની આંતરિક અને અદૃશ્ય ક્રિયાઓ છે? તેઓ માત્ર બાહ્ય અને દૃશ્યમાન કાર્યો પરથી જ જાણી શકાય છે. અવલોકન અને અનુભવ આપણને પુરુષોના વર્તન અને તેમના ઈરાદાઓ વચ્ચેના જોડાણનો નિર્ણય કરવા સક્ષમ બનાવે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે સમજદાર માણસ સામાન્ય રીતે બેદરકારીથી અથવા અજાણતા અમુક કાર્યો કરતો નથી અને સામાન્ય રીતે અમને તેના વર્તન પરથી અનુમાન લગાવવામાં કોઈ મુશ્કેલી પડતી નથી કે કોઈપણ આપેલા પ્રસંગે તેનો સાચો ઈરાદો શું હતો".

૧૧. ચાલો હવે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪એ માં જોઈએ અને તેની આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ સાથે સરખામણી કરીએ.

૧૨. કલમ ૩૦૪એ ઈન્ડિયન પીનલ કોડ (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૮૭૦

(૧૮૭૦ નો અધિનિયમ XXVII) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી અને તે આ મુજબ વંચાય છે:

૩૦૪એ. બેદરકારીથી મૃત્યુ નિપજાવવું. -- જે કોઈ પણ ઉતાવળિયા અથવા બેદરકારીભર્યા કૃત્યથી કોઈપણ વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવે છે જે સાપરાધ મનુષ્યવધ સમાન નથી, તેને બે વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય તેવી મુદત માટે બંનેમાંથી કોઈપણ પ્રકારની કેદ અથવા દંડ અથવા બંને સાથે શિક્ષા કરવામાં આવશે.

૧૩. આ કલમ ઉતાવળિયા અથવા બેદરકારીભર્યા કૃત્ય દ્વારા સાપરાધ મૃત્યુ સાથે કામ પાર પાડે છે. તે કોઈ નવો ગુનો ઊભો કરતી નથી. તે આઈ.પી.સી. ની કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦ ની મર્યાદા બહારના ગુનાઓ સામે નિર્દેશિત છે અને એવા કેસોને આવરી લે છે જ્યાં મૃત્યુ કોઈપણ 'ઘરાટા' અથવા 'જાણકારી' વિના નિપજાવવામાં આવ્યું હોય. જોગવાઈમાં "સાપરાધ મનુષ્યવધ સમાન નથી" શબ્દો નોંધપાત્ર છે અને સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આ કલમ એવા કેસોને અપનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે જ્યાં ન તો મૃત્યુ નિપજાવવાનો ઘરાટો છે, ન તો એવી જાણકારી છે કે કરવામાં આવેલ કૃત્ય તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુમાં પરિણમશે. તે એવા કૃત્યોને લાગુ પડે છે જે ઉતાવળિયા અથવા બેદરકારીભર્યા હોય અને સીધા અન્ય વ્યક્તિના મૃત્યુનું કારણ હોય.

૧૪. આમ, કલમ ૩૦૪ અને કલમ ૩૦૪એ વચ્ચે સૂક્ષ્મ તફાવત છે. કલમ ૩૦૪એ એવા કેસોને બહાર કાઢે છે જ્યાં મૃત્યુ કોઈ ઉતાવળિયું અથવા બેદરકારીભર્યું કૃત્ય કરવાથી નિપજાવવામાં આવે છે જે કલમ ૨૯૯ ના અર્થમાં હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધ સમાન નથી અથવા આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૦ હેઠળ હત્યા ગણાતા સાપરાધ મનુષ્યવધ સમાન નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૩૦૪એ કલમ ૨૯૯ તેમજ કલમ ૩૦૦ ના તમામ ઘટકોને બાકાત રાખે છે. જ્યાં ઈરાદો અથવા જાણકારી ફરિયાદ કરાયેલ કૃત્યનું 'પ્રેરક બળ' છે, ત્યાં કલમ ૩૦૪એ એ હત્યા ન ગણાય તેવા સાપરાધ મનુષ્યવધ અથવા હત્યા ગણાતા સાપરાધ મનુષ્યવધના ગંભીર અને વધુ ગંભીર આરોપ માટે જગ્યા આપવી પડશે, જેમ કે હકીકતો જાહેર કરે છે. આ કલમ એવા કેસોમાં લાગુ પડે છે જ્યાં ન તો મૃત્યુ નિપજાવવાનો ઈરાદો હોય કે ન તો એવી જાણકારી હોય કે કૃત્ય તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ નિપજાવશે.

૧૫. મહારાણી વિરુદ્ધ ઈદુ બેગ, (૧૮૮૧) આઈ.એલ.આર. ૩ ઓલ ૭૭૬ માં, સ્ટ્રેટ, જે. એ નીચેના સંબંધિત અવલોકનો કર્યા હતા જેને સુપ્રીમ કોર્ટ સહિત વિવિધ કોર્ટો દ્વારા મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવ્યા છે:

"ગુનાહિત ઉતાવળ એ જોખમી અથવા બેફામ કૃત્ય કરવાનું જોખમ છે,

એ જાણકારી સાથે કે તે એવું છે, અને તેનાથી ઈજા થઈ શકે છે, પરંતુ ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદા વિના, અથવા એવી જાણકારી વિના કે તે સંભવતઃ પહોંચાડવામાં આવશે. ગુનાહિતતા એ પરિણામો પ્રત્યે બેદરકારી અથવા ઉદાસીનતા સાથે આવું કૃત્ય કરવાનું જોખમ ઉઠાવવામાં રહેલી છે. ગુનાહિત બેદરકારી એ સામાન્ય રીતે જનતાને અથવા ખાસ કરીને કોઈ વ્યક્તિને ઈજા થતાં અટકાવવા માટે વાજબી અને યોગ્ય કાળજી અને સાવચેતી રાખવામાં ગંભીર અને સાપરાધ ઉપેક્ષા અથવા નિષ્ફળતા છે, જે, જે સંજોગોમાંથી આરોપ ઊભો થયો છે તે તમામ સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, અપનાવવાની આરોપી વ્યક્તિની અનિવાર્ય ફરજ હતી".

૧૬. જોકે કોડમાં 'બેદરકારી' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી, એવું કહી શકાય કે બેદરકારી એ કંઈક કરવામાં નિષ્ફળતા છે જે એક વાજબી માણસ, તે વિચારણાઓ પર માર્ગદર્શન મેળવીને જે સામાન્ય રીતે માનવ બાબતોના આચરણને નિયંત્રિત કરે છે, તે કરશે, અથવા કંઈક એવું કરવું જે એક વાજબી અને સમજદાર માણસ નહીં કરે. [જુઓ મહાદેવ પ્રસાદ કૌશિક વિરુદ્ધ ચુ.પી. રાજ્ય – એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ એસ.સી. ૧૨૫].

૧૭. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, હું નરેશ ગીરી વિરુદ્ધ એમ.પી. રાજ્ય, (૨૦૦૮) ૧

એસ.સી.સી. (ફિ.) ૩૨૪ માં નોંધાયેલા કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને લાભ સાથે ટાંકી શકું છું. સદર કેસમાં, એક બસ અહરૌલીથી કૈલારસ તરફ જઈ રહી હતી. જ્યારે તે રેલવે ક્રોસિંગ પાસે હતી, ત્યારે એક અકસ્માત થયો. રેલવે ક્રોસિંગ પર એક ટ્રેન બસ સાથે અથડાઈ. અકસ્માતમાં, અપીલકર્તા દ્વારા ચલાવવામાં આવી રહેલી બસને ભારે નુકસાન થયું હતું અને અકસ્માતના પરિણામે, કેટલાક મુસાફરો ઘાયલ થયા હતા અને બે વ્યક્તિઓના મોત થયા હતા. તપાસ પૂરી થયા પછી, ચાર્જશીટ ફાઇલ કરવામાં આવી હતી. પીનલ કોડની કલમ ૩૦૨ અને વૈકલ્પિક રીતે, કલમ ૩૦૪, ૩૨૫ અને ૩૨૩ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાના સંબંધમાં આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા. ઘડવામાં આવેલા આરોપોની શુદ્ધતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવતા, રિવિઝન અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાનો કેસ એવો હતો કે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ કેસની હકીકતોને લાગુ પડતી નથી. હાઈકોર્ટે અપીલકર્તાની દલીલ નકારી કાઢી હતી. હાઈકોર્ટનો એવો મત હતો કે ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે, આરોપો યોગ્ય રીતે ઘડવામાં આવ્યા હતા અને જ્યારે પુરાવા રજૂ કરવામાં આવશે ત્યારે અપીલકર્તાનો ઈરાદો એકત્રિત કરી શકાશે. તેમનો કેસ એવો હતો કે વધુમાં વધુ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪એ આકર્ષિત થશે.

૧૮. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચેના અવલોકનો કર્યા હતા, જે નોંધવા લાયક છે.

૭. આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪-એ એવા કેસોને લાગુ પડે છે જ્યાં મૃત્યુ નિપજાવવાનો કોઈ ઇરાદો નથી અને કરવામાં આવેલ કૃત્ય, તમામ સંભાવનાઓમાં, મૃત્યુ નિપજાવશે તેવી કોઈ જાણકારી નથી. આ જોગવાઈ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૨૯૯ અને ૩૦૦ ની મર્યાદા બહારના ગુનાઓ પર નિર્દેશિત છે. કલમ ૩૦૪-એ ફક્ત એવા કૃત્યો પર જ લાગુ પડે છે જે ઉતાવળિયા અને બેદરકારીભર્યા હોય અને સીધા અન્ય વ્યક્તિના મૃત્યુનું કારણ હોય. બેદરકારી અને ઉતાવળ કલમ ૩૦૪-એ હેઠળ આવશ્યક તત્વો છે.

૮. કલમ ૩૦૪-એ એક વિશિષ્ટ ગુનો બહાર કાઢે છે જ્યાં મૃત્યુ ઉતાવળિયું અથવા બેદરકારીભર્યું કૃત્ય કરવાથી નિપજાવવામાં આવે છે અને તે કૃત્ય કલમ ૨૯૯ હેઠળ સાપરાધ મનુષ્યવધ અથવા કલમ ૩૦૦ હેઠળ હત્યા સમાન નથી. જો કોઈ વ્યક્તિ ઇરાદાપૂર્વક મોટર વાહન લોકોના ટોળાની વચ્ચે ચલાવે છે અને તે દ્વારા કોઈ વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવે છે, તો તે માત્ર ઉતાવળિયા અને બેદરકારીભર્યા ડ્રાઈવિંગનો કેસ નહીં હોય અને કૃત્ય સાપરાધ મનુષ્યવધ સમાન હશે. કોઈ વ્યક્તિને મારી નાખવાના ઇરાદાથી અથવા કોઈ કૃત્ય કરવાથી વ્યક્તિનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે તેવી જાણકારી સાથે કોઈ કૃત્ય કરવું એ

સાપરાધ મનુષ્યવધ છે. જ્યારે ઈરાદો અથવા જાણકારી કૃત્યનું પ્રત્યક્ષ પ્રેરક બળ હોય, ત્યારે કલમ ૩૦૪-એ એ સાપરાધ મનુષ્યવધના ગંભીર અને વધુ ગંભીર આરોપ માટે જગ્યા આપવી પડે છે. આ કલમની જોગવાઈ ઉતાવળિયા અથવા બેદરકારીભર્યા ડ્રાઈવિંગ પૂરતી મર્યાદિત નથી. કોઈપણ ઉતાવળિયું અથવા બેદરકારીભર્યું કૃત્ય જેનાથી કોઈ વ્યક્તિનું મૃત્યુ થાય છે તે શિક્ષાપાત્ર બને છે. આરોપીનો અપરાધ સ્થાપિત કરવા માટે સાબિત થઈ શકે તેવા બે તત્વો, જેમાંથી કોઈપણ એક અથવા બંને ઉતાવળ/બેદરકારી છે, કોઈ વ્યક્તિ ઉતાવળિયા અથવા બેદરકારીભર્યા કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નિપજાવે શકે છે જેને ડ્રાઈવિંગ સાથે બિલકુલ લેવાદેવા ન પણ હોય. કલમ ૩૦૪-એ ની શરતો હેઠળ શિક્ષાપાત્ર બેદરકારી અને ઉતાવળ મનની એવી સ્થિતિ સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ જેમાં ગુનાહિતતા નિર્ણયમાં કોઈ ભૂલના કારણે નહીં પરંતુ મનમાં ગુનાની સાથે સાથે તે વ્યક્તિના જીવનને જોખમમાં મૂકવાની વિચારણાને કારણે ઊભી થાય છે જે ગુનાના પરિણામે પોતાનો જીવ ગુમાવી શકે છે. કલમ ૩૦૪-એ દર્શાવે છે કે ગુનાહિતતા એ હોઈ શકે છે કે કોઈપણ ગુનાહિત ઈરાદા સિવાય, કોઈ હેતુ અથવા ઈરાદો ન હોઈ શકે તો પણ વ્યક્તિ એવી ઉતાવળ અથવા બેદરકારી આચરી શકે છે જે અન્યના મૃત્યુનું કારણ બની શકે છે. આ રીતે નિપજાવેલું મૃત્યુ નિર્ણાયક પરિબળ નથી.

૯. બેદરકારી શું બનાવે છે તેનું હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ (ચોથી આવૃત્તિ) વોલ્યુમ ૩૪ ફકરો ૧ (પેરા ૩) માં નીચે મુજબ વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે:

"બેદરકારી એ એક વિશિષ્ટ અપકૃત્ય છે અને કોઈપણ આપેલા સંજોગોમાં તે કાળજી લેવામાં નિષ્ફળતા છે જે સંજોગો માંગ કરે છે. બેદરકારી શું છે તે દરેક ચોક્કસ કેસની હકીકતો પર આધાર રાખે છે. તેમાં કંઈક એવું કરવાનું છોડી દેવાનો સમાવેશ થઈ શકે છે જે થવું જોઈતું હતું અથવા કંઈક એવું કરવાનું હોઈ શકે છે જે થવું જોઈતું હતું કાં તો અલગ રીતે અથવા બિલકુલ નહીં. જ્યાં કાળજી લેવાની કોઈ ફરજ નથી, ત્યાં લોકપ્રિય અર્થમાં બેદરકારીનું કોઈ કાનૂની પરિણામ નથી, જ્યાં કાળજી લેવાની ફરજ છે, ત્યાં એવા કૃત્યો અથવા ભૂલોને ટાળવા માટે વાજબી કાળજી લેવી જોઈએ જેને વ્યક્તિઓ અથવા સંપત્તિને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાની સંભાવના હોવાની વાજબી રીતે આગાહી કરી શકાય. ચોક્કસ કિસ્સામાં જરૂરી કાળજીની ડિગ્રી આસપાસના સંજોગો પર આધાર રાખે છે, અને તે સામનો કરવાના જોખમની માત્રા અને સંભવિત ઈજાના પ્રમાણ અનુસાર બદલાઈ શકે છે. કાળજીની ફરજ ફક્ત તે જ વ્યક્તિઓ પ્રત્યે ઋણી છે જે અગમચેતીવાળા ભયના ક્ષેત્રમાં છે,

હકીકત એ છે કે પ્રતિવાદીના કૃત્યએ તૃતીય વ્યક્તિ પ્રત્યેની તેની કાળજીની ફરજનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે તે વાદીને, જે સમાન કૃત્ય દ્વારા ઘાયલ પણ થયો છે, દાવો કરવા સક્ષમ બનાવતું નથી સિવાય કે તે પણ અગમચેતીવાળા ભયના ક્ષેત્રમાં હોય. સમાન કૃત્ય અથવા ભૂલ તે મુજબ કેટલાક સંજોગોમાં બેદરકારી હોવા તરીકે જવાબદારીને સામેલ કરી શકે છે જોકે અન્ય સંજોગોમાં તે આવું કરશે નહીં. ભૌતિક વિચારણાઓ એ કેસના સંજોગોમાં વાદી પ્રત્યે પ્રતિવાદીના ભાગે ઋણી રહેલ કાળજીની ગેરહાજરી અને વાદી દ્વારા સહન કરવામાં આવેલ નુકસાન, તે બંને વચ્ચે કારણ અને અસરનો સ્પષ્ટ સંબંધ છે".

૧૦. આ સંદર્ભમાં કેનીઝ આઉટલાઈન્સ ઓફ ક્રિમિનલ લો, ૧૯મી આવૃત્તિ (૧૯૬૬) ના પૃષ્ઠ ૩૮ પરના નીચેના ફ્કરાની ઉપયોગી રીતે નોંધ લઈ શકાય છે:

"છતાં એક માણસ તેના પર બિલકુલ ધ્યાન આપ્યા વિના કોઈ ઘટના લાવી શકે છે, તેણે એવી આગાહી ન પણ કરી હોય કે તેના કાર્યોનું આ પરિણામ આવશે અને તે તેના માટે આશ્ચર્યજનક હશે. ઘટના હાનિરહિત અથવા હાનિકારક હોઈ શકે છે, જો હાનિકારક હોય, તો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે શું તેના માટે કાનૂની જવાબદારી છે. અપકૃત્ય (સામાન્ય

કાયદામાં) માં, સમાન સંજોગોમાં વાજબી માણસને નુકસાનની સંભાવના સમજાઈ હોત કે નહીં અને તેને ટાળવા માટે અટક્યો હોત કે પોતાનો માર્ગ બદલ્યો હોત તે ધ્યાનમાં લઈને આ નક્કી કરવામાં આવે છે. જો કોઈ વાજબી માણસ આવું ન કરે, તો કોઈ જવાબદારી નથી અને નુકસાન જ્યાં પડે ત્યાં જ રહેવું જોઈએ. પરંતુ જો વાજબી માણસ નુકસાન ટાળી શક્યો હોત તો ત્યાં જવાબદારી છે અને નુકસાન કરનાર બેદરકારી માટે દોષિત હોવાનું કહેવાય છે. 'બેદરકારી' શબ્દ આવી નિંદનીય બેધ્યાનપણાને દર્શાવે છે અને તેનો ઉપયોગ માત્ર તે દર્શાવવા માટે જ થવો જોઈએ, અને જે માણસે તેની બેદરકારી દ્વારા બીજાને નુકસાન પહોંચાડ્યું છે તે કાનૂની જવાબદારી હેઠળ છે કે તે ઈજાનો શિકાર બનેલ વ્યક્તિને તેના માટે વળતર આપે, જે નુકસાની માટે અપકૃત્યમાં તેના પર દાવો કરી શકે છે. પરંતુ હવે એ સ્વીકારવું જોઈએ કે સામાન્ય કાયદામાં અજાણતાથી થયેલા નુકસાન માટે કોઈ ફોજદારી જવાબદારી નથી. નરસંહાર માટે અધિકૃત રીતે વારંવાર આ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે. મનની માત્ર બે જ સ્થિતિઓ છે જે ગુનાહિત ઈરાદો બનાવે છે અને તે છે ઈરાદો અને બેદરકારી. બેદરકારી અને બેદરકારી વચ્ચેનો તફાવત ધ્યાન આપવા અને બેધ્યાનપણા વચ્ચેનો તફાવત છે, તેઓ વિરોધી છે અને એવું સૂચવવું તાર્કિક ભ્રમણા છે કે બેદરકારી એ બેદરકારી ની ડિગ્રી છે. 'દુષ્ટ' 'ગંભીર' અથવા 'સાપરાધ' જેવા કોઈ

નૈતિક વિશેષણ સાથે "બેદરકારી" શબ્દને લાયક ઠેરવવાની વકીલોની સામાન્ય આદત સૌથી કમનસીબ રહી છે કારણ કે તે અનિવાર્યપણે વિચાર અને સિદ્ધાંતની મોટી મૂંઝવણ તરફ દોરી ગઈ છે. ફોજદારી બેદરકારી વિશે વાત કરવી એટલું જ ભ્રામક છે કારણ કે આ માત્ર પોતાને સમજાવવા માટે અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરવા સમાન છે."

૧૧. અમેરિકન લો ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (૧૯૩૪) વોલ્યુમ ૧. સેક્શન ૨૮ દ્વારા પ્રકાશિત રિસ્ટેટમેન્ટ ઓફ ધ લો ઓફ ટોર્સ કહે છે, "બેદરકારી", "એવું આચરણ છે જે અન્ય લોકોને નુકસાનના ગેરવાજબી જોખમ સામે રક્ષણ આપવા માટે સ્થાપિત ધોરણથી નીચે આવે છે". લો ઓફ ટોર્સ બાય ફ્લેમિંગ પૃષ્ઠ ૧૨૪ (ઓસ્ટ્રેલિયન પ્રકાશન ૧૯૫૭) માં જણાવાયું છે કે આચરણના આ ધોરણને સામાન્ય રીતે સામાન્ય સમજદારીવાળો વાજબી માણસ સંજોગોમાં શું કરશે તેના દ્વારા માપવામાં આવે છે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ વિરુદ્ધ કેમ્પલિન (૧૯૭૮) ૨ ઓલ ઇ.આર. ૧૬૮ માં લોર્ડ ડિપ્લોક દ્વારા એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉશ્કેરણીના કાયદામાં "વાજબી માણસ" સરખામણીમાં મોડો આવ્યો હતો. ૧૯મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં બેદરકારીનો કાયદો ઉભરી આવ્યો તેમ તે કાયદા દ્વારા જરૂરી કાળજીના ધોરણનું માનવરૂપી મૂર્ત સ્વરૂપ બન્યો. "કાળજી" "વાજબીતા" અથવા "અગમચેતી" જેવા

કાયદાના અમૂર્ત ખ્યાલોને ઉદ્દેશ્યલક્ષી બનાવવા માટે સામાન્ય સમજદારીવાળા માણસની શોધ આચરણના ધોરણના નમૂના તરીકે કરવામાં આવી હતી, જેનું પાલન કરવું તમામ પુરુષો માટે જરૂરી છે.

૧૨. સૈયદ અકબર વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૧૯૮૦) ૧ એસ.સી.સી. ૩૦ માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે "જ્યાં બેદરકારી એ ગુનાનું આવશ્યક ઘટક છે, ત્યાં પ્રોસિક્યુશન દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવનારી બેદરકારી સાપરાધ અથવા ગંભીર હોવી જોઈએ અને માત્ર નિર્ણયની ભૂલ પર આધારિત બેદરકારી નહીં. એન્ડ્રુઝ વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ ((૧૯૩૭) (૨) ઓલ ઇ.આર. પપર) માં લોર્ડ એટકિન દ્વારા દર્શાવ્યા મુજબ કાળજીનો સાદો અભાવ જેવો કે સિવિલ જવાબદારી બનાવશે, તે પૂરતું નથી; ફોજદારી કાયદા હેઠળ જવાબદારી માટે ખૂબ ઉચ્ચ સ્તરની બેદરકારી સાબિત થવી જરૂરી છે. સંભવતઃ, લાગુ કરી શકાય તેવા તમામ વિશેષણોમાંથી 'બેદરકાર' કેસને સૌથી વધુ નજીકથી આવરી લે છે."

૧૩. શબ્દકોશના અર્થ મુજબ 'રેકલેસ' નો અર્થ 'બેદરકાર', 'લાપરવાહ' અથવા પોતાના કાર્યોના સંભવિત હાનિકારક પરિણામો પ્રત્યે બેધ્યાન' થાય છે. તે માની લે છે કે કૃત્ય કરતા પહેલા જો કરનાર દ્વારા આ બાબત

પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હોત, તો તેને સ્પષ્ટ થઈ ગયું હોત કે તેના સંબંધિત હાનિકારક પરિણામો આવવાનું વાસ્તવિક જોખમ હતું; પરંતુ, આ મંજૂર કર્યા પછી, બેદરકારી મનની સ્થિતિઓની સંપૂર્ણ શ્રેણીને આવરી લે છે, તે હાનિકારક પરિણામોનું કોઈ જોખમ છે કે નહીં તે અંગે બિલકુલ વિચાર કરવામાં નિષ્ફળ જવાથી લઈને, જોખમના અસ્તિત્વને ઓળખવા અને તેમ છતાં તેને અવગણવાનું નક્કી કરવા સુધી. આર. વિરુદ્ધ બ્રિગ્સ (૧૯૭૭) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૪૭૫ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ માણસ ઇરાદાપૂર્વક કોઈ કૃત્ય એ જાણીને કરે છે કે કૃત્યના પરિણામે નુકસાનનું કોઈ જોખમ છે પરંતુ તેમ છતાં તે કૃત્યના અમલને ચાલુ રાખે છે ત્યારે તે જરૂરી અર્થમાં બેદરકાર હોય છે.

૧૪. આર. વિરુદ્ધ કાલ્ડવેલ (૧૯૮૧) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૯૬૧ માં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે :-

"તેમ છતાં, કોઈ વ્યક્તિ 'બેદરકાર' રહી છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે, શું તેના કૃત્યના પરિણામે કોઈ ચોક્કસ પ્રકારના હાનિકારક પરિણામો આવશે, જે તેના ખરેખર આવા હાનિકારક પરિણામો લાવવાના ઇરાદાથી અલગ છે, તેના માટે એ વિચારણાની જરૂર પડે છે કે સામાન્ય સમજદાર

વ્યક્તિનું મન સમાન પરિસ્થિતિમાં કેવી રીતે પ્રતિક્રિયા આપશે. જો સંજોગોમાં એવું કંઈ ન હોત કે જેણે સામાન્ય સમજદાર વ્યક્તિનું ધ્યાન તે પ્રકારના હાનિકારક પરિણામની શક્યતા તરફ દોરવું જોઈતું હતું, તો આરોપીને તે શક્યતા તરફ પોતાનું મન દોરવામાં નિષ્ફળ જવા બદલ તે શબ્દના કુદરતી અર્થમાં 'બેદરકાર' તરીકે વર્ણવી શકાય નહીં; ન તો, જો હાનિકારક પરિણામોનું જોખમ એટલું ઓછું હોય કે સામાન્ય સમજદાર વ્યક્તિ જોખમની યોગ્ય વિચારણા પર તેને નગણ્ય ગણવાથી અટકશે નહીં, તો આરોપીને તેના સામાન્ય અર્થમાં બેદરકાર તરીકે વર્ણવી શકાય નહીં, જો, જોખમ ધ્યાનમાં લીધા પછી, તેણે તેને અવગણવાનું નક્કી કર્યું. (આ સંબંધમાં સંભવિત હાનિકારક પરિણામોની ગંભીરતા એક મહત્વપૂર્ણ પરિબળ હશે. જીવનને જોખમમાં મૂકવું એ સૌથી ગંભીર હોવું જોઈએ). તેથી, આ હદ સુધી, જો કોઈ 'બેદરકાર' શબ્દને માત્ર સ્ટીફન્સન અને બ્રિગ્સમાં કોર્ટ ઓફ અપીલ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ પ્રતિબંધિત અર્થ આપે છે, જે ધારે છે કે કોઈ ચોક્કસ પ્રકારનું નુકસાન થઈ શકે છે અને તેમ છતાં તેનું જોખમ ઉઠાવવા આગળ વધે છે, તો તેમાં એક એવી કસોટી સામેલ છે જેને વર્તમાન કાનૂની શબ્દાવલીમાં આંશિક રીતે 'ઉદ્દેશ્યલક્ષી' તરીકે વર્ણવવામાં આવશે. ફોજદારી જવાબદારીના પ્રશ્નો કસોટી આત્મલક્ષી છે કે ઉદ્દેશ્યલક્ષી તે પૂછવાથી ભાગ્યે જ ઉકેલાય છે."

૧૫. આર વિરુદ્ધ કાલ્ડવેલ (ઉપર મુજબ) ના નિર્ણયને આર વિરુદ્ધ લોરેન્સ (૧૯૮૧) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૯૭૪ માં મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવ્યો છે અને એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે :

"..... કૃત્ય કરનારના પક્ષે બેદરકારી એ માની લે છે કે સંજોગોમાં કંઈક એવું છે જેણે સામાન્ય સમજદાર વ્યક્તિનું ધ્યાન એ શક્યતા તરફ દોર્યું હોત કે તેનું કૃત્ય એવા પ્રકારના ગંભીર હાનિકારક પરિણામો નિપજાવવામાં સક્ષમ હતું કે જેને અટકાવવાનો કલમનો હેતુ હતો જે ગુનો ઊભો કરે છે, અને તે હાનિકારક પરિણામો આવવાનું જોખમ એટલું ઓછું ન હતું કે સામાન્ય સમજદાર વ્યક્તિ તેને નગણ્ય ગણવા વાજબી અનુભવે. માત્ર ત્યારે જ આપું હોય છે જ્યારે કૃત્ય કરનાર 'બેદરકારીપૂર્વક' કાર્ય કરી રહ્યો હોય, જો કૃત્ય કરતા પહેલા, તે કાં તો આપું કોઈ જોખમ હોવાની શક્યતા અંગે કોઈ વિચાર કરવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા, આપું જોખમ હોવાનું માન્ય કર્યા પછી, તે તેમ છતાં તે કરવા આગળ વધે છે".

૧૪એ. સામાન્ય રીતે, હાઈકોર્ટ દ્વારા યોગ્ય રીતે અવલોકન કર્યા મુજબ, આરોપો ઘડ્યા પછીના કોઈપણ તબક્કે આરોપોમાં ફેરફાર કરી શકાય

છે. પરંતુ હાથ પરનો કેસ એવો છે જ્યાં પ્રથમદર્શી રીતે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૨ લાગુ પડતી નથી."

૧૯. એ ચિંતાનો વિષય છે કે કોઈ કમનસીબ ઘટના બન્યા પછી, તબીબી વ્યાવસાયિકો પર દોષારોપણ કરવાની પ્રવૃત્તિ જોવા મળે છે. બદલાતા ડૉક્ટર-દર્દીના સંબંધો અને આધુનિક તબીબી પ્રેક્ટિસના વ્યાપારીકરણે તાજેતરના સમયમાં તબીબી વ્યાવસાયિકો સામે પ્રોસિક્યુશન શરૂ કરવામાં ઉછાળો લાવ્યો છે. એક તરફ, સારવારનું પ્રતિકૂળ પરિણામ હોઈ શકે છે અને બીજી તરફ, દર્દી/પરિચારક તેમની વેદનાના કારણ તરીકે બેદરકારીની શંકા કરે છે.

૨૦. જોકે, જો શુદ્ધ બુદ્ધિથી કાર્યવાહી કરવામાં આવે તો તબીબી વ્યાવસાયિકો યોગ્ય રીતે સુરક્ષિત છે. ફોજદારી કાયદાએ હંમેશા તબીબી વ્યાવસાયિકોને સામાન્ય મનુષ્યો કરતા અલગ સ્થાને મૂક્યા છે.

૨૧. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૦ જણાવે છે કે અકસ્માત અથવા દુર્ભાગ્ય દ્વારા અને કોઈપણ ગુનાહિત ઈરાદા અથવા જાણકારી વિના યોગ્ય કાળજી અને સાવચેતી સાથે કાયદેસરના માધ્યમથી કાયદેસરની રીતે કાયદેસરનું કૃત્ય કરવામાં આવેલું કંઈ પણ ગુનો નથી. તે વ્યક્તિને ફોજદારી જવાબદારીમાંથી રક્ષણ આપે છે જો જે કૃત્ય દ્વારા બીજી વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવ્યું હોય

તે "યોગ્ય કાળજી અને સાવચેતી સાથે" કરવામાં આવ્યું હોય, જે ચોક્કસ કેસના સંજોગોમાં સમજદાર અને વાજબી માણસ દ્વારા તેની પાસેથી અપેક્ષા રાખી શકાય.

૨૨. તેવી જ રીતે, આઈ.પી.સી. ની કલમ ૮૧ જણાવે છે કે કોઈપણ કૃત્ય માત્ર એવા કારણસર ગુનો નથી કે તે એ જાણકારી સાથે કરવામાં આવ્યું છે કે તેનાથી નુકસાન થવાની સંભાવના છે, જો તે નુકસાન પહોંચાડવાના કોઈપણ ગુનાહિત ઈરાદા વિના કરવામાં આવ્યું હોય, અને વ્યક્તિ અથવા મિલકતને અન્ય નુકસાન અટકાવવાના અથવા ટાળવાના હેતુથી શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરવામાં આવ્યું હોય.

૨૩. આમ, ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૦ અને ૮૧ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, ડૉક્ટરને દર્દીના મૃત્યુ માટે ફોજદારી રીતે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં સિવાય કે એવું દર્શાવવામાં આવે કે તે/તેણી દર્દીના જીવન અને સલામતી પ્રત્યે એવી બેદરકારી સાથે બેદરકાર અથવા અસમર્થ હતા કે તે રાજ્ય સામેના ગુના સમાન હતું.

૨૪. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૮ મૃત્યુ નિષ્પજાવવાના ઈરાદા વિનાના કૃત્યો માટે મુક્તિની જોગવાઈ કરે છે, જે વ્યક્તિના લાભ માટે શુદ્ધ બુદ્ધિથી સંમતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે. ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ ની કલમ ૮૮ માં

આપવામાં આવેલ દષ્ટાંત ખૂબ મહત્વનું છે જે નીચે મુજબ વંચાય છે—

"એ, એક સર્જન એ જાણવા છતાં કે કોઈ ખાસ ઓપરેશન ઝેડ નું મૃત્યુ નિપજાવી શકે છે, જે પીડાદાયક ફરિયાદથી પીડાય છે, પરંતુ ઝેડ નું મૃત્યુ નિપજાવવાનો ઈરાદો ન રાખતા, અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી, ઝેડ નો લાભ ઈચ્છતા, ઝેડ ની સંમતિથી ઝેડ પર તે ઓપરેશન કરે છે. "A" એ કોઈ ગુનો કર્યો નથી".

૨૫. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૮ હેઠળ આપવામાં આવેલા દષ્ટાંતના માત્ર વાંચન પરથી, તે સ્પષ્ટ છે કે તબીબી વ્યાવસાયિકને સંપૂર્ણ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે, જો વ્યક્તિની સ્પષ્ટ કે ગર્ભિત સંમતિ લીધા પછી તેના લાભ માટે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કાર્યવાહી કરવામાં આવે.

૨૬. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૮૨ વ્યક્તિની સંમતિ વિના તેના લાભ માટે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરવામાં આવેલા કૃત્યોને મુક્તિ પૂરી પાડે છે, ભલે આ કૃત્યો વ્યક્તિને નુકસાન પહોંચાડે અને તે વ્યક્તિએ આવું નુકસાન સહન કરવાની સંમતિ આપી ન હોય.

૨૭. તબીબી બેદરકારીના કેસની વિચારણા માટે કલમ ૮૨ ની જોગવાઈનું

દષ્ટાંત (સી) મહત્વપૂર્ણ રહેશે જે નીચે મુજબ વંચાય છે—

"૯૨(સી) એ, એક સર્જન, એક બાળકને અકસ્માતનો ભોગ બનતું જુએ છે જે જીવલેણ સાબિત થવાની સંભાવના છે સિવાય કે તરત જ ઓપરેશન કરવામાં આવે. બાળકના વાલીને અરજી કરવાનો સમય નથી. 'એ' બાળકની વિનંતીઓ છતાં, શુદ્ધ બુદ્ધિથી, બાળકનો લાભ ઈચ્છતા ઓપરેશન કરે છે. 'એ' એ કોઈ ગુનો કર્યો નથી."

૨૮. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૯૩ શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરાયેલા અમુક સંદેશાવ્યવહારને ગુનાહિતતામાંથી બચાવે છે. તે દોષિતને ઢાંક્યા વિના નિર્દોષનું રક્ષણ કરવા માટે રજૂ કરવામાં આવી છે. તે જરૂરી છે કે સંદેશાવ્યવહાર (૧) શુદ્ધ બુદ્ધિથી, અને (૨) જે વ્યક્તિને તે કરવામાં આવ્યો છે તેના લાભ માટે કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ.

૨૯. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૯૩ માં આપવામાં આવેલ દષ્ટાંત એક સર્જન વિશે વાત કરે છે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે;

"એ, એક સર્જન, શુદ્ધ બુદ્ધિથી, દર્દીને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવે છે કે તે જીવી શકતો નથી. આંચકાના પરિણામે દર્દીનું મૃત્યુ થાય છે. 'એ' એ

કોઈ ગુનો કર્યો નથી, જોકે તે જાણતો હતો કે સંદેશાવ્યવહાર દર્દીના મૃત્યુનું કારણ બની શકે છે".

૩૦. આઈ.પી.સી. ની કલમ ૮૦, ૮૧, ૮૮, ૯૨ અને ૯૩ ની કાળજીપૂર્વકની ચકાસણી સ્પષ્ટ કરશે કે ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ એ સુનિશ્ચિત કરવાની કાળજી લીધી છે કે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કાર્ય કરતા તબીબી વ્યાવસાયિકને સજા ન થવી જોઈએ.

૩૧. પીનલ કોડ હેઠળ તબીબી વ્યાવસાયિકોને આપવામાં આવેલા રક્ષણ છતાં, અસંતુષ્ટ દર્દીઓ દ્વારા મુકદ્દમાના વધતા પ્રવાહે એક કરતાં વધુ કેસોમાં સુપ્રીમ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું છે. તેણે તબીબી વ્યાવસાયિકોના જ્ઞેષ્ઠપૂર્ણ પ્રોસિક્યુશનની હકીકતને માન્યતા આપી છે અને ગંભીર બેદરકારી સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી તેમના ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન સામે ચુકાદો આપ્યો છે. તેણે ઠરાવ્યું છે કે મેડિકલ પ્રેક્ટિશનરને માત્ર એટલા માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં કારણ કે દુર્ભાગ્ય અથવા અકસ્માતથી અથવા એકના બદલે સારવારનો બીજો વાજબી કોર્સ પસંદ કરવામાં નિર્ણયની ભૂલ દ્વારા વસ્તુઓ ખોટી થઈ હતી. મેડિકલ પ્રેક્ટિશનર ત્યારે જ જવાબદાર રહેશે જ્યારે આચરણ તેના ક્ષેત્રના વ્યાજબી રીતે સક્ષમ પ્રેક્ટિશનરના ધોરણોથી નીચે આવે.

૩૨. ડૉ. સુરેશ ગુપ્તા વિરુદ્ધ રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશ દિલ્હી સરકાર અને અન્ય,
૨૦૦૪ ક્રિ.એલ.જે. ૩૮૭૦ માં નોંધાયેલા નિર્ણયમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફક્ત
૨૦ થી ૨૭ માં કયા સંજોગોમાં ડૉક્ટરને ફોજદારી પ્રોસિક્યુશનનો સામનો કરવા
માટે ફોજદારી રીતે બેદરકાર કહી શકાય તે અંગે અવલોકન કર્યું છે જે નીચે મુજબ
વંચાય છે:

૨૦. ડૉક્ટર અથવા સર્જન પર ફોજદારી જવાબદારી નક્કી કરવા
માટે, સાબિત કરવા માટે જરૂરી બેદરકારીનું સ્તર એટલું ઊંચું હોવું
જોઈએ કે તેને "ગંભીર બેદરકારી" અથવા "બેપરવાહી" તરીકે વર્ણવી
શકાય. તે માત્ર જરૂરી કાળજી, ધ્યાન અને કૌશલ્યનો અભાવ નથી.
ડૉક્ટર વતી આધાર રાખવામાં આવેલ આર. વિરુદ્ધ એડોમાકોમાં
હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સનો નિર્ણય ઉક્ત કાનૂની સ્થિતિને સ્પષ્ટ કરે છે
અને તેમાં નીચેના અવલોકનો છે:

"આમ દર્દીના મૃત્યુ માટે ડૉક્ટરને ફોજદારી રીતે જવાબદાર ઠેરવી
શકાય નહીં સિવાય કે તેની બેદરકારી અથવા અસમર્થતા દર્દીના
જીવન અને સલામતી પ્રત્યે એવી ઉપેક્ષા દર્શાવે કે તે રાજ્ય સામેના
ગુના સમાન હોય."

૨૧. આમ, જ્યારે કોઈ દર્દી તબીબી સારવાર અથવા સર્જિકલ ઓપરેશન માટે સંમત થાય છે, ત્યારે તબીબી વ્યક્તિના દરેક બેદરકારીભર્યા કૃત્યને "ગુનાહિત" કહી શકાય નહીં. તેને ત્યારે જ "ગુનાહિત" કહી શકાય જ્યારે તબીબી વ્યક્તિ ક્ષમતાનો ગંભીર અભાવ અથવા દર્દીની સલામતી પ્રત્યે ઉદાસીનતા દર્શાવે છે અને જે ગંભીર અજ્ઞાનતા અથવા ગંભીર બેદરકારીથી ઉદ્ભવ્યું હોવાનું જણાય છે. જ્યાં દર્દીનું મૃત્યુ માત્ર નિર્ણયની ભૂલ અથવા અકસ્માતથી થાય છે, ત્યાં તેની સાથે કોઈ ફોજદારી જવાબદારી જોડવી જોઈએ નહીં. માત્ર બેધ્યાનપણા અથવા પર્યાપ્ત કાળજી અને સાવચેતીનો થોડો અભાવ સિવિલ જવાબદારી ઊભી કરી શકે છે પરંતુ તેને ફોજદારી રીતે જવાબદાર ઠેરવવા માટે પૂરતું નથી.

૨૨. દર્દીઓને તેમના દ્વારા આપવામાં આવતી તબીબી સારવાર દરમિયાન ડૉક્ટરો પર ફોજદારી જવાબદારી નક્કી કરવાની બાબતમાં કોર્ટનો આ અભિગમ જરૂરી છે જેથી તબીબી વ્યવસાયમાં તબીબી વ્યક્તિઓને સિવિલ જવાબદારીના જોખમોનો સામનો કરવો પડે, તે ગેરવાજબી રીતે ફોજદારી જવાબદારી સુધી ન વિસ્તરે અને તેમને કથિત ફોજદારી બેદરકારી માટે જેલમાં જવાનું જોખમ ન ખેડવું પડે.

૨૩. તબીબી સારવાર દરમિયાન દરેક દુર્ઘટના અથવા મૃત્યુ માટે, સજા માટે તબીબી વ્યક્તિ સામે કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી. ડૉક્ટરોનો અપરાધ દર્શાવતા પૂરતા તબીબી અભિપ્રાય વિના તેમનું ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન મોટા પાયે સમુદાયને મોટું નુકસાન પહોંચાડશે કારણ કે જો અદાલતો દરેક ખોટી બાબત માટે હોસ્પિટલો અને ડૉક્ટરો પર ફોજદારી જવાબદારી લાદશે, તો ડૉક્ટરો તેમના દર્દીઓને શ્રેષ્ઠ સારવાર આપવા કરતાં તેમની પોતાની સલામતી વિશે વધુ ચિંતિત રહેશે. આનાથી ડૉક્ટર અને દર્દી વચ્ચેનો પરસ્પર વિશ્વાસ ડગમગશે. ડૉક્ટરની હોસ્પિટલ અથવા ક્લિનિકમાં દરેક દુર્ઘટના અથવા દુર્ભાગ્ય એ ફોજદારી બેદરકારીના ગુના માટે તેની સામે ટ્રાયલ ચલાવવાનું બેદરકારીનું ગંભીર કૃત્ય નથી.

૨૪. કોઈ શંકા નથી કે, વર્તમાન કિસ્સામાં, દર્દી હૃદય રોગની કોઈ હિસ્ટ્રી વિનાનો એક યુવાન હતો. અનુનાસિક વિકૃતિ માટે કરવામાં આવનાર ઓપરેશન એટલું જટિલ અથવા ગંભીર ન હતું. ઓપરેશન દરમિયાન તેની પોતાની પત્ની પણ તેની સાથે ન હતી. પ્રોસિક્યુશન દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા તબીબી અભિપ્રાયો પરથી, મૃત્યુનું કારણ "શ્વસન માર્ગમાં ઘામાંથી લોહીની મહત્વાકાંક્ષાને રોકવા માટે યોગ્ય કદની કફ્ફ એન્ડોટ્રેકિયલ ટ્યુબ રજૂ ન કરવી" હોવાનું જણાવાયું છે.

ડૉક્ટરને આભારી આ કૃત્ય, જો સાચું હોવાનું સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, બેદરકારીભર્યા કૃત્ય તરીકે વર્ણવી શકાય કારણ કે તેમાં યોગ્ય કાળજી અને સાવચેતીનો અભાવ હતો. બેદરકારીના આ કૃત્ય માટે તે અપકૃત્યમાં જવાબદાર હોઈ શકે છે પરંતુ તેની લાપરવાહી અથવા યોગ્ય ધ્યાન અને કૌશલ્યના અભાવને એટલા બેફામ અથવા ગંભીર રીતે બેદરકાર તરીકે વર્ણવી શકાય નહીં કે તેને ફોજદારી રીતે જવાબદાર બનાવી શકાય.

૨૫. દર્દીના મૃત્યુનું કારણ બનતા ડૉક્ટરની સિવિલ અને ફોજદારી જવાબદારી વચ્ચે ડૉક્ટરના ભાગે આક્ષેપિત લાપરવાહી અને બેદરકારીની ડિગ્રીને તોલવાનું મુશ્કેલ કાર્ય કોર્ટ પાસે છે. કથિત ફોજદારી ગુના માટે ડૉક્ટરને દોષિત ઠેરવવા માટે, ધોરણ બેદરકારી અને ઇરાદાપૂર્વક ખોટું કામ કરવાનો પુરાવો હોવો જોઈએ એટલે કે નૈતિક રીતે નિંદનીય વર્તનની ઉચ્ચ ડિગ્રી.

૨૬. તેથી, ડૉક્ટરને દોષિત ઠેરવવા માટે, પ્રોસિક્યુશને ડૉક્ટરના ભાગે ઉચ્ચ ડિગ્રીની બેદરકારીનો કેસ રજૂ કરવો પડશે. યોગ્ય કાળજી, સાવચેતી અને ધ્યાન અથવા બેધ્યાનપણાનો માત્ર અભાવ સિવિલ જવાબદારી ઊભી કરી શકે છે પરંતુ ફોજદારી નહીં. તેથી,

અદાલતોએ હંમેશા સારવાર દરમિયાન દર્દીના મૃત્યુનું કારણ બનતા ડૉક્ટર સામે કથિત ફોજદારી ગુનાના કિસ્સામાં આગ્રહ રાખ્યો છે કે ડૉક્ટર સામે ફરિયાદ કરાયેલ કૃત્ય દર્દી પ્રત્યે સંપૂર્ણપણે ઉદાસીન તરીકે વર્ણવી શકાય તેવી માનસિક સ્થિતિ દર્શાવવા માટે એટલી ઉચ્ચ ડિગ્રીની બેદરકારી અથવા ઉતાવળ દર્શાવતું હોવું જોઈએ. આવી ગંભીર બેદરકારી જ શિક્ષાપાત્ર છે.

૨૭. એરર્સ, મેડિસિન એન્ડ ધ લો (એલન મેરી અને એલેક્ઝાન્ડર મેકકોલ સ્મિથ દ્વારા પૃષ્ઠ ૨૪૭-૪૮ પર) શીર્ષક હેઠળ તબીબી બેદરકારી પરના તેમના પુસ્તકમાં વિદ્વાન લેખકોના નીચેના અંતિમ અવલોકનો જુઓ. અવલોકનો વિષય પર યોગ્ય છે અને દર્દીઓના મૃત્યુ તરફ દોરી જતી બેદરકારી માટે દોષિત ડૉક્ટરો સાથે કામ પાર પાડવા માટે અદાલતો માટે ઉપયોગી માર્ગદર્શિકા છે:

"ફોજદારી સજા નોંધપાત્ર નૈતિક અસરો ધરાવે છે. કડક જવાબદારીનો સિદ્ધાંત મર્યાદિત સંજોગોમાં જ નૈતિક નિંદનીયતાની ગેરહાજરીમાં ફોજદારી દોષિત ઠરાવવાની મંજૂરી આપે છે. કોઈપણ નોંધપાત્ર ફોજદારી ગુનાની દોષિતતા માટે જરૂરી છે કે આરોપી વ્યક્તિએ નૈતિક રીતે નિંદનીય માનસિક સ્થિતિ સાથે કાર્ય કર્યું હોવું

જોઈએ. બેદરકારી અને ઇરાદાપૂર્વક ખોટું કામ કરવું, સ્તર ચાર અને પાંચ એ દોષનું વર્ગીકરણ છે, સામાન્ય રીતે નિંદનીય છે પરંતુ તેનાથી ઓછું કોઈપણ આચરણ ફોજદારી જવાબદારીનો વિષય હોવું જોઈએ નહીં. સામાન્ય-કાયદાની પ્રણાલીઓએ પરંપરાગત રીતે બેદરકારીને ફોજદારી મંજૂરીનો વિષય ત્યારે જ બનાવ્યો છે જ્યારે બેદરકારીનું સ્તર ઊંચું હોય – એક ધોરણ જેને પરંપરાગત રીતે ગંભીર બેદરકારી તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.

દોષ એ એક શક્તિશાળી શસ્ત્ર છે. જ્યારે યોગ્ય રીતે અને નૈતિક રીતે બચાવ કરી શકાય તેવા માપદંડો અનુસાર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે માનવ બાબતોમાં તેની અનિવાર્ય ભૂમિકા છે. જોકે, તેનો અયોગ્ય ઉપયોગ લોકો વચ્ચેના સહિષ્ણુ અને રચનાત્મક સંબંધોને વિકૃત કરે છે. જીવનની કેટલીક દુર્ઘટનાઓ એવા અકસ્માતો છે જેના માટે કોઈ નૈતિક રીતે જવાબદાર નથી. અન્ય એવા ખોટા કામ છે જેના માટે જવાબદારી વ્યાપક છે. છતાં અન્ય નિંદનીય વર્તનના ઉદાહરણો છે, અને વળતર અને કેટલીકવાર, સજા માટેના આધારો બનાવે છે. આ વિવિધ શ્રેણીઓ વચ્ચે તફાવત કરવા માટે સાવચેત,

નૈતિક રીતે સંવેદનશીલ અને વૈજ્ઞાનિક રીતે જાણકાર વિશ્લેષણની
જરૂર છે. "

૩૩. વધુમાં, જેકબ મેથ્યુ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [૨૦૦૫ (૩) કે.એલ.ટી. ૯૬૫] ના નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટના પાછળના નિર્ણયમાં અને માર્ટિન એફ. ડી'સુઝા વિરુદ્ધ મોહમ્મદ ઇશાક [૨૦૦૯ (૨) કે.એલ.ટી. એસ.એન. ૫૭ (સી.નં. ૬૨)] માં નોંધાયેલા નિર્ણયમાં પણ, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે માત્ર એટલા માટે કે કેટલીક બેદરકારી હતી અથવા આપવામાં આવેલી સારવાર દર્દી દ્વારા પ્રતિસાદ આપવામાં આવ્યો ન હતો તે એકલું ડૉક્ટરને ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન માટે જવાબદાર ઠેરવવા માટે પૂરતું નથી. તે પુરાવા દ્વારા સ્થાપિત થવું જોઈએ કે તે તેની ફરજો બજાવવામાં બેદરકાર અને સાપરાધ રીતે બેદરકાર હતો. આ પાસાઓ સાબિત કરવા માટે ફરિયાદી પક્ષ તરફથી કોઈ પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી. અગાઉ અવલોકન કર્યા મુજબ રજૂ કરવામાં આવેલ પુરાવા પણ કારણ અને અસરો વચ્ચેની કડી સાબિત કરતા નથી જે ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન શરૂ કરીને ફોજદારી બેદરકારી માટે ડૉક્ટર સામે કાર્યવાહી કરવા માટે પ્રોસિક્યુશન દ્વારા સાબિત અથવા સ્થાપિત કરવાની પ્રાથમિક બાબત છે.

૩૪. રો વિરુદ્ધ મિનિસ્ટર ઓફ હેલ્થ [૧૯૫૪] ૨ ક્યુ.બી. ૬૬ માં ડૉક્ટરોની બેદરકારીને ધ્યાનમાં લેતી વખતે લોર્ડ ડેનિંગે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

‘એક અંતિમ શબ્દ. આ બે માણસોએ એવા ભયંકર પરિણામો ભોગવ્યા છે કે એવી સ્વાભાવિક લાગણી છે કે તેમને વળતર મળવું જોઈએ. પરંતુ જો આપણે જે પણ ખોટું થાય તે માટે હોસ્પિટલો અને ડૉક્ટરો પર જવાબદારી લાદીશું તો આપણે મોટા પાયે સમુદાયને નુકસાન પહોંચાડીશું. ડૉક્ટરોને તેમના દર્દીઓના ભલા કરતા પોતાની સલામતી વિશે વધુ વિચારવા પ્રેરિત કરવામાં આવશે. પહેલ દબાઈ જશે અને આત્મવિશ્વાસ ડગમગી જશે. પ્રમાણની યોગ્ય સમજ માટે આપણે એવી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે જેમાં હોસ્પિટલો અને ડૉક્ટરોએ કામ કરવાનું હોય છે. આપણે દરેક સમયે દર્દીની યોગ્ય કાળજી લેવાનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ, પરંતુ આપણે તેને બેદરકારી તરીકે વખોડવું જોઈએ નહીં જે માત્ર દુર્ઘટના છે.’

૩૫. વધુમાં, હેયર વિરુદ્ધ બ્લેક અને અન્ય [(૧૯૫૪) ટાઈમ્સ, બીજી જુલાઈ] માં નોંધાયેલા નિર્ણયમાં, લોર્ડ ડેનિંગે (તેમના પુસ્તક ‘ધ ડિસિપ્લિન ઓફ લો’ માં ડૉક્ટર્સ એટ લો પ્રકરણમાં) નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“એવું કહેવું ખોટું હશે અને ખરેખર ખરાબ કાયદો હશે કે માત્ર કોઈ દુર્ભાગ્ય અથવા દુર્ઘટના બની હોવાથી, હોસ્પિટલ અને ડૉક્ટરો તેના

માટે જવાબદાર છે. જો એવું હોય તો તે સમુદાય માટે વિનાશકારી હશે. તેનો અર્થ એ થશે કે દર્દીની તપાસ કરતો ડૉક્ટર, અથવા ટેબલ પર ઓપરેશન કરતો સર્જન, તેના કામમાં આગળ વધવાને બદલે, હંમેશા તેના ખત્મા પાછળ જોતો રહેશે કે શું કોઈ ખંજર લઈને આવી રહ્યું છે – કારણ કે ડૉક્ટર સામે બેદરકારીની કાર્યવાહી તેના માટે ખંજર જેવી છે. તેની વ્યાવસાયિક પ્રતિષ્ઠા તેને તેના શરીર જેટલી જ વહાલી છે, કદાચ વધુ, અને બેદરકારીની કાર્યવાહી તેની પ્રતિષ્ઠાને ખંજર તેના શરીરને જેટલું નુકસાન પહોંચાડી શકે તેટલી જ ગંભીરતાથી ઘાયલ કરી શકે છે. તેથી, તમારે તેને માત્ર એટલા માટે બેદરકાર ન માનવો જોઈએ કારણ કે કંઈક ખોટું થાય છે; ઉદાહરણ તરીકે, જો ઓપરેશનમાં રહેલા જોખમોમાંથી કોઈ એક ખરેખર થાય અથવા કોઈ ગૂંચવણ ઊભી થાય જે અપેક્ષિત લાભોને ઘટાડે છે અથવા છીનવી લે છે, અથવા જો અભિપ્રાયની બાબતમાં તે નિર્ણયની ભૂલ કરે છે. તમારે તેને ત્યારે જ બેદરકારી માટે દોષિત માનવો જોઈએ જ્યારે તે વ્યાજબી રીતે કુશળ તબીબી વ્યક્તિના ધોરણોથી નીચે આવે, ટૂંકમાં, જ્યારે તે નિંદાને પાત્ર હોય – કારણ કે તબીબી વ્યક્તિમાં બેદરકારી નિંદાને પાત્ર છે."

૩૬. "બેદરકારી" શબ્દનો ઉપયોગ પ્રતિવાદી પર સિવિલ જવાબદારી લાદવાના હેતુ માટે અને ક્યારેક, ફોજદારી જવાબદારી લાદવા માટે થઈ શકે છે. કોર્ટને એવું

ઠરાવવા સક્ષમ બનાવવા માટે કે ગુનાહિત ઉતાવળ અથવા ગુનાહિત બેદરકારી અસ્તિત્વમાં હતી, તે દર્શાવવા માટે સામગ્રી હોવી જોઈએ કે ઉતાવળ એવી ડિગ્રીની હતી કે તે એવું જોખમ ઉઠાવવા સમાન હતી જે જાણતું હતું કે જોખમ એટલું છે કે ઈજા થવાની સૌથી વધુ સંભાવના છે. એ જ રીતે, બેદરકારી, ગુનાહિતતા ધરાવવા માટે, બેદરકારીની એવી ડિગ્રી હોવી જોઈએ કે જે કાળજી લેવાની જરૂર હતી, તે બિલકુલ લેવામાં આવી ન હતી. ગુનાહિતતાનું તત્વ ત્યારે આકર્ષિત થાય છે, જ્યારે આરોપીએ તેના કૃત્યમાં સામેલ જોખમ એ ડિગ્રીનું છે કે ઈજાની સૌથી વધુ સંભાવના છે તે જાણવા છતાં પરિણામો પ્રત્યે બેદરકારી અને ઉદાસીનતા સાથે કાર્ય કરવાનું જોખમ ઉઠાવ્યું હોય. એન્ડ્રુઝ વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ, (૧૯૩૭) ૨ ઓલ ઇ.આર. પપર (એચ.એલ.) માં નોંધાયેલા તેમના ભાષણમાં લોર્ડ એટકિને અવલોકન કર્યું, “કાળજીનો સાદો અભાવ જેવો કે સિવિલ જવાબદારી બનાવશે તે પૂરતું નથી. ફોજદારી કાયદાના હેતુઓ માટે, બેદરકારીની ડિગ્રીઓ છે, અને ગુનો સ્થાપિત થાય તે પહેલાં બેદરકારીની ખૂબ ઊંચી ડિગ્રી સાબિત થવી જરૂરી છે.”

૩૭. સ્પષ્ટપણે, તેથી, સિવિલ જવાબદારી ભોગવતા “કાળજીના સાદા અભાવ” અને ફોજદારી કેસોમાં જરૂરી “અત્યંત ઉચ્ચ સ્તરની બેદરકારી અથવા ઉતાવળ” વચ્ચે ભેદ અસ્તિત્વમાં છે.

૩૮. રિડેલ વિરુદ્ધ રીડ, (૧૯૪૨) ૨ ઓલ ઈ.આર. ૧૬૧ માં નોંધાયેલા કેસમાં લોર્ડ પોટ્ટરે તેમના ભાષણમાં કહ્યું હતું કે, “સિવિલ જવાબદારી ઊભી કરવા માટે પૂરતા કરતાં ફોજદારી ગુનો સ્થાપિત કરવા માટે હંમેશા ઉચ્ચ સ્તરની બેદરકારીની માંગ કરવામાં આવી છે.”

૩૯. હકીકતમાં, એન્ડ્રુના કેસ (ઉપર મુજબ) માં નિર્ણયને અનુસરીને, સુપ્રીમ કોર્ટે, સૈયદ અકબર વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૧૯૮૦) ૧ એસ.સી.સી. ૩૦ માં નોંધાયેલા કેસમાં, ફક્ત ૨૮ પર, આ રીતે ધ્યાન દોર્યું, “..... જ્યાં બેદરકારી એ ગુનાનું આવશ્યક ઘટક છે, ત્યાં પ્રોસિક્યુશન દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવનારી બેદરકારી સાપરાધ અથવા ગંભીર હોવી જોઈએ અને માત્ર નિર્ણયની ભૂલ પર આધારિત બેદરકારી નહીં.” એન્ડ્રુઝ વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સમાં લોર્ડ એટકિન દ્વારા નિર્દેશ કર્યા મુજબ, “કાળજીનો સાદો અભાવ જેવો કે સિવિલ જવાબદારી બનાવશે તે પૂરતું નથી”; ફોજદારી કાયદા હેઠળ જવાબદારી માટે “ખૂબ ઉચ્ચ સ્તરની બેદરકારી સાબિત થવી જરૂરી છે. સંભવતઃ, લાગુ કરી શકાય તેવા તમામ વિશેષણોમાંથી ‘બેદરકાર’ કેસને સૌથી વધુ નજીકથી આવરી લે છે”. (ભાર ઉમેર્યો).

૪૦. મેં ઉપર જણાવ્યા મુજબ કાયદાની સ્થિતિ સમજાવી છે. આજની તારીખે,

અત્રેના બે અરજદારો સામે એકમાત્ર સામગ્રી પોસ્ટમોર્ટમ રિપોર્ટ, મૃત્યુના અંતિમ કારણનું પ્રમાણપત્ર અને હિસ્ટોપેથોલોજીકલ રિપોર્ટ છે. કારણ કે હું એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યો છું કે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪ આ કેસની હકીકતોને લાગુ પડતી નથી, તેથી હવે કેસને સેશન્સ કોર્ટમાં કમિટ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી. જે.એમ.એફ.સી. એ આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૦૪-એ ની લાગુ પડવાની બાબત ધ્યાનમાં લેવી પડશે. જોકે, જ્યાં સુધી કલમ ૩૦૪-એ નો સંબંધ છે ત્યાં સુધી જે.એમ.એફ.સી. આ બાબતની તપાસ કરે તે પહેલાં, તપાસ અધિકારીએ કેટલીક ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ કવાયત હાથ ધરવાની જરૂર છે. તપાસ અધિકારીને ત્રણ ડોક્ટરોની પેનલનો અભિપ્રાય મેળવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે, જેમાં પ્રાધાન્ય રૂપે જનરલ સર્જન, ગાયનેકોલોજિસ્ટ અને સિવિલ હોસ્પિટલના હિસ્ટોપેથોલોજીકલ વિભાગમાંથી એક હોય. તપાસ અધિકારી સિવિલ હોસ્પિટલના ડોક્ટરોની પેનલ સમક્ષ તમામ સંબંધિત દસ્તાવેજો રજૂ કરશે અને કોઈપણ સમયે મૃતકની સારવાર કરવામાં અરજદારોના ભાગે કોઈ બેદરકારી હતી કે કેમ તે અંગે અભિપ્રાય માંગશે. આવો નિર્દેશ જારી કરવામાં, હું માર્ટિન એફ ડી'સુઝા વિરુદ્ધ મોહમ્મદ ઈશાક (૨૦૦૯) ૩ એસ.સી.સી. ૧: (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૨૦૪૯) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો ટેકો લઉં છું. હું નિર્ણયનો ફરો-૧૧૭ નીચે મુજબ ટાંકું છું;

"૧૧૭. તેથી, અમે નિર્દેશ આપીએ છીએ કે જ્યારે પણ ગ્રાહક મંચ

(જિલ્લા, રાજ્ય અથવા રાષ્ટ્રીય) અથવા ક્રિમિનલ કોર્ટ દ્વારા ડૉક્ટર અથવા હોસ્પિટલ સામે ફરિયાદ મળે ત્યારે જેની સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય તે ડૉક્ટર અથવા હોસ્પિટલને નોટિસ જારી કરતા પહેલા ગ્રાહક મંચ અથવા ક્રિમિનલ કોર્ટે પ્રથમ આ બાબત સક્ષમ ડૉક્ટર અથવા ડોક્ટરોની સમિતિને મોકલવી જોઈએ, જે તબીબી બેદરકારીને આભારી છે તે ક્ષેત્રમાં વિશિષ્ટ છે, અને તે ડૉક્ટર અથવા સમિતિ દ્વારા તબીબી બેદરકારીનો પ્રથમદર્શી કેસ છે તેવો અહેવાલ આપ્યા પછી જ સંબંધિત ડૉક્ટર/હોસ્પિટલને નોટિસ જારી કરવી જોઈએ. આ ડોક્ટરોની હેરાનગતિ ટાળવા માટે જરૂરી છે જેઓ આખરે બેદરકાર ન પાડે હોય. અમે પોલીસ અધિકારીઓને વધુમાં ચેતવણી આપીએ છીએ કે જ્યાં સુધી હકીકતો જેકબ મેથ્યુના કેસ (ઉપર મુજબ) માં નિર્ધારિત પરિમાણોની અંદર સ્પષ્ટપણે આવતી ન હોય ત્યાં સુધી ડોક્ટરોની ધરપકડ અથવા હેરાનગતિ ન કરવી, અન્યથા પોલીસકર્મીઓએ પોતે જ કાનૂની કાર્યવાહીનો સામનો કરવો પડશે."

૪૧. નિષ્ણાતોનો આવો અહેવાલ રેકૉર્ડ પર આવ્યા પછી, જે.એમ.એફ.સી. તેની તપાસ કરવા આગળ વધશે. આવા અહેવાલની નકલ અરજદારોને પણ પૂરી પાડવામાં આવશે. તે પછી, અરજદારો માટે ડિસ્ચાર્જ માટે અરજી દાખલ કરવાનું ખુલ્લું રહેશે. જો ડિસ્ચાર્જ માટે આવી કોઈ અરજી દાખલ કરવામાં આવે, તો

વિદ્વાન જે.એમ.એફ.સી. કાયદા અનુસાર ઝડપથી તેની વિચારણા કરશે.

જરૂર. ઉપરોક્ત સાથે, આ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

ડાયરેક્ટ સર્વિસની મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====